

**UTMANINGAR I UNDERVISNINGEN
UTIFRÅN ETT
INKLUDERINGSPEKTRIV PÅ
HANDELSPROGRAMMET**

**CHALLENGES IN TEACHING FROM
AN INCLUSION PERSPECTIVE IN
THE BUSINESS AND
ADMINISTRATION PROGRAMME**

Examensarbete inom huvudområdet pedagogik
Grundnivå 15 Högskolepoäng
Hösttermin År 2016

Anna Dragovic Baus

Handledare: Giulia Messina Dahlberg
Examinator: Simon Ceder

Resumé

Arbetets art: Examensarbete i pedagogik, grundnivå

Titel: Utmaningar i undervisningen utifrån ett inkluderingsperspektiv på handelsprogrammet

Sidantal: 40

Författare: Anna Dragovic Baus

Handledare: Giulia Messina Dahlberg

Datum: Januari 2017

Nyckelord: yrkesutbildning, yrkes elever, yrkeslärare, inkludering, utmaningar, handelsprogrammet

Ett inkluderande arbetssätt kan sammanfattas i att en skolverksamhet ska möta varje elev utifrån elevens förutsättningar och behov. Teori och forskning visar att inkludering är ett komplext begrepp som kräver kunskap för att som yrkesverksam inom skolverksamheten kunna omsätta teori till praktisk handling.

Syftet med denna studie har varit att belysa och skapa en medvetenhet kring ämnet inkludering och dess utmaningar utifrån tre yrkeslärares, en rektors och en specialpedagogs perspektiv på handelsprogrammet. De utmaningar jag har fokuserat på handlar om inkluderingsarbete på handelsprogrammet. Vidare har jag i studien analyserat hur de yrkesverksamma inom skolan arbetar med ett inkluderande arbetssätt. Studiens forskningsfrågor har besvarats genom kvalitativa intervjustudier. Resultatet har analyserats med hjälp av teoretisk bakgrund och forskning med fokus på olika inkluderingsperspektiv enligt de intervjuades utsagor.

Studiens resultat visar att inkludering är en utmaning i skolans vardag som handlar om att möta varje elev utifrån deras egna förutsättningar och behov. I studien framkommer även svårigheter inom skolverksamheten i arbetet med inkluderingsperspektivet eftersom skolan tillhandahåller begränsade resurser. Utifrån studiens resultat kan inkludering förstås som ett viktigt begrepp som bör genomsyra skolverksamheten på ett organiserat och strukturerat sätt. Studien visar också att det finns potentiella utvecklingsområden för att på ett bättre sätt i framtiden tillgodose elever i behov av särskilt stöd på gymnasieskolans yrkesprogram.

Abstract

Study: Bachelor degree project in pedagogy

Title: Challenges in Teaching from an Inclusion Perspective in the Business and Administration Programme

Number of pages: 40

Author: Anna Dragovic Baus

Tutor: Giulia Messina Dahlberg

Date: January 2017

Keywords: vocational education, vocational students, vocational teachers, inclusion, challenges, business and administration programme

An inclusion approach can be summarized as the requirement on schools to meet each student based on that student's abilities and needs. Theory and research shows that inclusion is a complex concept; this requires professional teachers in schools to have the right knowledge in order to be able to translate theory into practice.

The purpose of this study has been to highlight and create awareness of the subject of inclusion and its challenges based on the perspectives of three vocational teachers, one principal and one special education teacher in the Business and administration programme. The challenges I have focused on concern the inclusion work in the Business and administration programme. Furthermore, the study also includes an analysis of how the professionals at the school work with an inclusive approach. The study's research questions have been answered by qualitative interview studies. The results have been analyzed by using theoretical background and research with a focus on different inclusion perspectives based on the interviewees' statements.

The results of the study show that inclusion, which is about meeting every student based on that student's circumstances and needs, presents a challenge for schools in every day life. The study also shows difficulties within the school itself to work with the process of the inclusion perspective as only limited resources are available. Based on the study's results, inclusion is understood to be an important concept which should be part of all school activities in an organised and structured way. The study also shows that there are potential areas of development in order to better accommodate students in need of special assistance at the secondary school vocational programmes in the future.

Förord

Jag har sedan lång tid tillbaka varit intresserad av att arbeta med människor. På senare tid har jag utvecklat ett intresse för området specialpedagogik och elever i behov av särskilt stöd, eftersom jag dagligen möter dessa elever i mitt arbete som yrkeslärare.

Hösten 2015 bestämde jag mig för att ändra arbetsinriktning i mitt liv och från att tidigare läst en högskoleingenjörsutbildning och arbetat med logistik sadla om till ett arbete med människor. Jag påbörjade en yrkeslärarutbildning för att bli yrkeslärare på handelsprogrammet. Inom kort efter påbörjad utbildning började jag mitt första arbete som yrkeslärare på en gymnasieskola i ett förortsområde i Sverige. Jag identifierade tidigt att det fanns många elever i behov av särskilt stöd på gymnasieskolans yrkesutbildning vilket också resulterade i att mitt intresse väcktes för ämnet inkludering och dess utmaningar. Under 1,5 år har jag parallellt med heltidsstudier arbetat som yrkeslärare på handelsprogrammet. All min lediga tid har jag under denna period intensivt spenderat på studier, dag som natt för att slutföra min utbildning. Hösten 2016 har jag tillägnat mitt examensarbete vid sidan av min 80% yrkeslärartjänst.

Jag vill härmed tacka de personer som varit betydande för mig i skrivandet av mitt examensarbete. Tack Giulia Messina Dahlberg som genom handledning gett mig vägledning i skrivandet av arbetet. Ett tack till de intervjuade personerna som tog sig tid att ställa upp på intervjuer och gjorde det möjligt för mig att utföra kvalitativa intervjustudier. Även tack till min chef Else Marie Hjert som gjort det möjligt för mig att gå ner i arbetstid och få ägna tid till min studie. Jag vill även rikta ett tack till mina underbara kurskamrater för att vi stöttat och peppat varandra under skrivandets gång. Jag vill till sist rikta ett stort tack till min man och övrig familj som dagligen stöttat mig i skrivandet och gjort det möjligt för mig att slutföra mitt examensarbete.

Anna Dragovic Baus, Göteborg 2017.

Innehåll

1. Inledning	1
1.1 Syfte	2
2. Teoretisk bakgrund och forskning	3
2.1 Inkludering	3
2.2 Inkluderande arbetssätt	5
2.3 Specialpedagogiska perspektiv	6
2.4 Kommunikativt redskap för inkludering	8
2.4.1 Skolan och eleven	8
2.5 Pedagogiska utmaningar	9
2.6 Delaktighet	11
3. Metod	12
3.1 Kvalitativ forskning	12
3.1.1 Förberedelser	13
3.2 Urval	13
3.3 Presentation av de intervjuade personerna	14
3.4 Tillförlitlighet och äkthet	14
3.5 Forskningsetiska aspekter	15
3.6 Hur har data bearbetats?	15
3.6.1 Meningskoncentrering	16
4. Resultat	17
4.1 Lärare agerar specialpedagoger i undervisningen	17
4.2 Inkludering – att se det ur ett praktiskt och teoretiskt perspektiv	19
4.3 Individuella lösningar – tydlighet och att möta alla elever efter deras behov i undervisningen	21
4.4 Inkludering för framtiden – arbeta mera med studieteknik, specialpedagogiska insatser och hälsofrämjande arbete	23
5. Diskussion	24
5.1 Metoddiskussion	25
5.2 Resultatdiskussion	25
5.2.1 Inkluderande arbetssätt på handelsprogrammet	26
5.2.2 Anpassningar av inkluderande miljöer för lärande	28
5.2.3 Utmaningar kring inkluderande arbetssätt	29
5.2.4 Sammanfattning och slutsatser	31

5.2.5 Förslag på fortsatt forskning	32
Referenser	33
Bilaga 1	35

1. Inledning

Detta examensarbetet belyser hur tre olika yrkeskategorier inom gymnasieskolans yrkesutbildning på handelsprogrammet arbetar med inkludering och dess utmaningar.

Jag har valt att forska i ämnet inkludering då det är ett av de områdena jag finner är intressanta för mig som yrkeslärare eftersom jag dagligen möter elever i behov av särskilt stöd på handelsprogrammet. Genom forskning och olika tidigare teorier i denna studie vill jag som yrkeslärare lära mig och utvecklas för att på ett bättre sätt kunna möta morgondagens utmaningar med ett inkluderande arbetssätt på gymnasieskolans yrkesprogram. Vidare ser jag också som yrkesverksam yrkeslärare att vissa perspektiv för ämnet inkludering behöver lyftas, utvecklas och synliggöras inom hela skolverksamheten på alla nivåer men också i samhället i största allmänhet.

Genom implementering av skolan skapas också ett nytt sammanhang för lärande, samtal och samvaro. Klassrumsmiljön får en kommunikation som syftar till att undervisa och lära. Den språkliga kommunikationen i klassrummet bli central. Kommunikationen i skolmiljön är speciell eftersom det är en kumulativ lärprocess, eleverna går ständigt vidare mot nya utmaningar. Då klassrumssituationen bygger på en kollektivt organiserad lärprocess är varje enskild elev tvungen att följa med i undervisningen då läraren inte har möjlighet att hela tiden ägna tid åt varje elevs intressen. Idag har vi en betydligt större förståelse för barns behov än vad vi tidigare haft genom skolans historia. Dagens moderna skola har i uppdrag att stötta och förebygga elevernas lärande och deras sociala utveckling. Idag finns en medvetenhet kring att barn har behov och utvecklingspotentialer. Vi är medvetna kring att det är skolans uppgift att skapa pedagogiska miljöer som gynnar elevernas utveckling och samtidigt stimulerar deras engagemang och självkänsla (Hjörne & Säljö, 2013).

Industrialismens framfart ställde ökade krav på specifika kompetenser inom hantverk och industri vilket påverkade yrkesutbildningens utformning. Under de första årtionena på 1900-talet inrättades lärlingsskolor, yrkesskolor och tekniska fackskolor. Det var stor brist på utbildad arbetskraft och man bestämde sig för att införa kommunala verkstadsskolor med utbildning inom yrkesteoritiska, praktiska- och allmänbildade ämnen. Trots inrättningen av de olika skolorna hade yrkesutbildningen för liten volym och fick kritik för att inte kunna tillgodose behovet av arbetskraft i de mindre städerna och på landsbygden. För att kunna tillgodose behovet av arbetskraft på landsbygden inrättades år 1941 landstingskommunala verkstadsskolor för ungdomar. Utbildning gavs inom områdena handel, husligt arbete, hantverk och industri.

Efter år 1946 skedde en stor utveckling och utökning av yrkesutbildningarna vilket ledde till att heltidsstuderande elever ökade. Den förberedande yrkesutbildningen kom att kombineras med yrkespraktik och allmänna ämnen (Swahn, 2014).

Inrättandet av den nioåriga skolan år 1962 samt nya förändrade produktionsmetoder inom industrin resulterade i en översyn av yrkesutbildningarna. Under 70-talet infördes tvååriga yrkesutbildningar i samband med (Lgy70) samtidigt som undervisningen i yrkesämnena minskade och utbildningen blev istället en förberedande yrkesutbildning, där kravet på fullständig utbildning hade försvunnit. Färdigutbildningen förlades istället till företag i arbetslivet. Dock fanns det svårigheter med att implementera färdigutbildning inom företagen. Under 90-talet implementerades ett treårigt

gymnasium för alla 16 nationella program och alla program ledde till grundläggande högskolebehörighet. Färdigutbildningen skulle fortfarande ske ute i arbetslivet men med en ökning av allmänna ämnen och en minskning av yrkesämnen.

Det var fortfarande stor brist på arbetskraft i början på 2000-talet inom service, hantverk, vård och omsorg, bygg, restaurang, transport och verkstadsindustrin. Samtidigt uppnådde lite mer än hälften av eleverna i gymnasiet grundläggande högskolebehörighet vilket ledde till att en utredning tillsattes och det beslutades att yrkesprogram inte skulle ges högskolebehörighet per automatik. Ett alternativ till yrkesutbildning kom att bli lärlingsutbildning för att öka möjligheten till utbildning för fler grupper (Swahn, 2014).

Dagens skola ska omfattas av ett inkluderande arbetssätt. Skollagen (SFS2010:800) säger att alla elever ska ha lika möjligheter till utbildning inom skolväsendet, oberoende av socioekonomiska och geografiska förhållanden. Utbildningen ska även vara likvärdig inom varje skolform. Varje elev ska få möjlighet att undervisas och få särskilt stöd i den elevgrupp den tillhör så långt det är möjligt. Utgångsläget för ett inkluderande arbetssätt handlar om att alla människor har ett likt värde och samma rätt till en likvärdig utbildning.

Mitt intresseområde i denna studie och fokus har varit att se hur yrkesverksamma arbetar med ett inkluderande arbetssätt och dess utmaningar på handelsprogrammet. Inom dagens forskning för inkluderingsperspektivet mot yrkesprogram finns det få studier som beskriver och studerar specialpedagogiska frågor mot gymnasieskolans yrkesprogram. Min studie syftar på så sätt till att fylla denna lucka och skapa en medvetenhet kring frågor som rör inkludering.

Studiens struktur baseras på en kvalitativ intervjustudie. Resultatet har grundats på de intervjuades utsagor och transkriberats samt analyserats. Vidare har resultatet diskuterats mot bakgrund av teorier och tidigare forskning.

1.1 Syfte

Syftet med rapporten är att belysa och skapa en medvetenhet kring ämnet inkludering och dess utmaningar utifrån de yrkesverksammans perspektiv på handelsprogrammet. Denna rapport ska bidra med kunskapsutveckling för att på ett bättre sätt skapa förutsättningar att arbeta med inkludering i skolan på yrkesprogram och yrkesprofessionellt hantera dess utmaningar.

Syftet kan brytas ner i följande frågeställningar:

- *Hur arbetar yrkeslärare, specialpedagog och rektor med ett inkluderande arbetssätt på handelsprogrammet enligt deras utsagor?*
- *Vilka anpassningar görs enligt yrkeslärarna, specialpedagogen och rektorn i deras berättelser i skapandet av inkluderande miljöer för lärande?*
- *Vilka är de mest förekommande utmaningarna som yrkeslärarna, specialpedagogen och rektorn lyfter i sina berättelser?*

2. Teoretisk bakgrund och forskning

Den teoretiska bakgrunden och forskningen i kommande avsnitt är kopplad till studiens syfte som handlar om att belysa och skapa en medvetenhet kring ämnet inkludering och dess utmaningar utifrån tre yrkeslärares, en specialpedagogs och en rektors perspektiv. De valda delarna har olika infallsvinklar i anslutning till ämnet inkludering och inkluderande arbetssätt inom skolverksamheten.

2.1 Inkludering

Persson & Persson (2013) skriver att begreppet ”inclusion” användes i USA redan på 1950-talet som en strävan efter ett samhälle där diskriminering skulle bekämpas främst kopplat till hudfärg.

Inclusive education is about responding to diversity; it is about listening to unfamiliar voices, being open, empowering all members and about celebrating difference in dignified ways (Barton, 1997, s.234).

Persson & Persson (2013) menar på att Bartons citat ovan på ett bra sätt sammanfattar innebörden av inkludering, där skolans uppgift är att på ett professionellt sätt ge alla elever uppmuntran och stimulans med målet om ett meningsfullt deltagande i det gemensamma och gemensamhetskapande. De pekar på att inkludering i första hand inte handlar om fysisk placering utan snarare om människornas intentioner om ett bättre samhälle. I ett skolsystem med konkurrens, rangordning och mätning som har en framträdande plats kan skolans mer övergripande ambitioner och syften vara svåra att framhäva.

Barrow (2013) beskriver att inkludering är ett av de mest centrala begreppen inom området för specialpedagogik. Det finns olika definitioner på inkludering, en av dem är fokusering på undervisningskeendet i klassrummet. Begreppet inkludering kan relateras till en idealtypisk distinktion och urskiljas på två olika sätt, ett radikalt ideologiskt och ett pragmatiskt synsätt. Det radikala ideologiska synsättet definierar en inkluderande undervisning i ett och samma klassrum för alla elever medan det pragmatiska synsättet tar hänsyn till elevers individuella behov för så många som möjligt. För att definiera ordet inkludering kan ämnet kopplas till en del nationella diskurser i Storbritannien, USA och Sverige. Enligt Barrow (2013) finns en utvecklad typologi för inkluderingsbegreppet som lyder:

Elever med funktionsnedsättning eller elever i behov av särskilt stöd ska inkluderas i den dagliga skolverksamheten. Vidare ska utsatta individer ges en fullgod utbildning och en obligatorisk skola som välkomnar alla att utvecklas. ”Education for all” eller ”utbildning för alla” grundar sig i FN:s deklaration om mänskliga rättigheter från år 1948 där utbildning ska utgöra en mänsklig rättighet för alla. Inkludering ska vara en vägledning i det pedagogiska arbetet för att resultera i ett inkluderande samhälle för alla. Det långsiktiga syftet med inkludering i skolan ska förankras i en förståelse hos

eleverna som ska skapa förutsättningar till möten med den naturliga variationen av olikheter hos människor emellan. Elevernas lärare ska dela ett tankesätt som vilar på etiska grunder.

En inkluderande verksamhet innefattar ett långsiktigt syfte där barn och unga med erfarenheter från skolan med ett synsätt som ser olikheter som en tillgång vidare kan resultera i en samhällsutveckling, där respekt och tolerans för olikheter är naturliga utgångspunkter för mänskligt samspel (Persson & Persson, 2013).

Barrow (2013) skriver om inkludering som en pågående process i skolutvecklingen och själva undervisningen som möjliggör att så många elever som möjligt kan vara aktiva och delaktiga i lärandet i klassrummet. Utgångspunkten för resonemanget handlar om att en bra undervisning i en skolmiljö värdesätter elevers olikheter för att kunna skapa förutsättningar för människors utveckling och delaktighet i skolan och samhället:

Inclusive education is a process of strengthening the capacity of the education system to reach out to all learners. Inclusion is thus seen as a process of addressing and responding to the diversity of needs of all children, youth and adults through increasing participation in learning, cultures and communities (UNESCO, 2009, s.8).

Citatet beskriver att inkluderande undervisning är en process för att stärka kapaciteten av utbildningssystemet och på så sätt nå ut till alla elever. Inkludering ses som en process som tillgodoser alla olika behov hos människor genom att öka deltagandet i utbildning, kulturer och samhällen. För att kunna bedriva denna typ av utveckling är förutsättningen att undervisningen anpassas utifrån elevernas behov. Individuella målsättningar och lärandevägar ska inte bara tillåtas utan även välkomnas. Barrow (2013) hävdar att med detta synsätt är förändringar i skolans traditionella struktur, organisation och tillvägagångssätt nödvändiga.

I Sverige handlar inkludering främst om elever i behov av särskilt stöd eller med funktionsnedsättning. En så kallad inkluderande verksamhet kan gestaltas som förvirrande. Förvirringen har handlat om att integrering använts för samma begrepp som inkludering. En översättning för ordet ”inclusion” har varit integrering istället för inkludering i Salamancadeklarationen (Svenska Unescorådet 2006). Den åtskillnad som numera åtgörs i Sverige innefattar att begreppet integrering avser verksamhet där alla, både elever och personal välkomnas samt att förutsättningar skapas så att alla har möjlighet till känsla av delaktighet och lärande utan att förändra verksamheten, dvs. att eleven anpassar sig till verksamheten. Inkludering däremot handlar om att verksamheten anpassar sig till eleven och att alla behov tillgodoses (Sandström, 2014). Det här synsättet på inkluderingsbegreppet i Sverige är av relevans för det här arbetet då studien fokuserar på ämnet inkludering inom den svenska gymnasieskolans yrkesprogram.

Inkludering kan definieras som en process där pedagoger arbetar för att möta alla elever som individer. Begreppet inkludering innefattas av att svara på mångfald, att lyssna till obekanta röster, öppenhet för allas rätt till delaktighet och att belysa olikhet. Genom att

fokusera på olikheter som möjligheter kommer delaktighet att vara i fokus. I arbetet som lärare behöver man ha förmågan att acceptera variation, kunna möta olikheter och se dessa som en tillgång. Det är inte alldeles enkelt att utmana traditionella synsätt samtidigt som att se till att alla blir delaktiga i aktiviteter och erfarenheter. Inkluderande miljöer inom skolvärlden kan kräva att lärare behöver utbildning i både specialpedagogik och i ett inkluderande förhållningssätt. Utgångspunkten innefattar att acceptera att alla barn är olika och att detta är berikande (Nilsson, 2014).

Göransson (2008) beskriver inkluderingsidén där barn oavsett förutsättningar ska kunna undervisas, vara tillsammans och delaktiga där gemenskap och olikheter ses som tillgång. Det innebär att skolan riktar fokus mot skolmiljön. Hon skriver att det skett en förskjutning av synen på vem som är problembärare från eleven till miljön och att skolan idag arbetar med *elever i behov av särskilt stöd* istället för med *elever med särskilda behov*. Vidare hävdar hon att inkludering är en fråga om skolutveckling och att det inte bara går att utveckla metoder och modeller som skolor bara kan "ta över".

2.2 Inkluderande arbetssätt

Skolverket (2014) beskriver att ett inkluderande arbetssätt enligt skollagen är att alla ska ha lika tillgång till utbildning inom skolväsendet, oavsett geografisk hemvist samt sociala och ekonomiska förhållanden. Enligt skollagen ska utbildningen vara likvärdig inom varje skolform. Vidare grundas lagen i att alla människor har lika värde och samma rätt till likvärdig utbildning och att en elev så långt det är möjligt undervisas och får särskilt stöd i den elevgrupp eleven tillhör (SFS2010:800). Definition av ett inkluderande arbetssätt är relevant för undersökningens syfte då ett av perspektiven i mina intervjufrågor (se bilaga 1) handlar om hur yrkesverksamma på handelsprogrammet arbetar med inkludering.

Hjørne & Säljö (2013) skriver att barn som inte passar in alltid har funnits och kommer alltid att finnas eftersom det ligger i samhällets natur. Vidare menar de på att det alltid kommer finnas barn som utan större svårigheter identifierar sig med elevrollen. Andra som har svårigheter i vissa avseenden och en del, kanske de flesta som hamnar i svårigheter någon gång under sin skoltid. Det intressanta i sammanhanget är hur det arbetas med dessa frågor och hur elever stötts. Skolan behöver utvecklas så att det skapas möjligheter att möta barn med olika förutsättningar och därigenom hjälpa eleverna att finna sig till rätta i rollen som elev i "en skola för alla".

Det är vanligt att elever som inte lever upp till förväntningar marginaliseras och placeras i andra miljöer med andra förväntningar. Orsakerna till marginaliseringen är att de inte klarar av kraven i ett "vanligt" klassrum. Gränsen för "normalitet" enligt Hjørne & Säljö (2013) studie avgörs av bland annat elevhälsoteamet. Det officiella syftet med insatta insatser är att lösa problemet för att "normalisera" eleven och att eleven därefter kan återgå till den vanliga klassen igen. Den ringa forskning som finns tillgänglig visar på att elever som placeras i speciella miljöer tidigt i sin skolgång med andra förväntningar oftast inte lyckas att normaliseras (Hjørne & Säljö, 2013).

Enligt Hjørne & Säljö (2013) är elevhälsoteammötena på skolorna intressanta där olika professionella personer med olika kunskaper träffas och diskuterar hur problem ska

åtgärdas. De menar på att det här direkt och indirekt beslutas hur man använder skolans begränsade resurser. Enligt deras studie framkommer det att den dominerande synen baseras på att problemet förläggs på den enskilda eleven. De har i sin studie också sett tydliga neuropsykiatriska kategoriseringar där ADHD till exempel är en typisk institutionell kategori som fått genomslag och frekvent används som förklaring till skolproblem.

Hjörne & Säljö (2013) pekar på i sin studie vad gäller elevhälsoteamets arbete en avsaknad kring den pedagogiska analysen av elevernas situation. Eleverna är aldrig närvarande och elevperspektiv på vad som händer i skolan saknas. De skriver också att det saknas analyser av lärarnas roll i de processer som diskuteras. Sammanfattningsvis redogör Hjörne & Säljö (2013) för att den verkliga utmaningen för ett inkluderande arbetssätt inom skolan är att den kan utvecklas för att möta barn i behov av särskilt stöd. De skriver att det behövs ökade resurser och kunskapsutveckling i hur undervisning och lärande organiseras så att så många elever som möjligt kan vara kvar och utvecklas inom ramen för ”en skola för alla”.

Skolverket (2014) menar på att det effektivaste sättet för en inkluderande skolgång är att bygga upp en solidaritet mellan alla elever och att elever endast i undantagsfall ska placeras på speciella skolor. Vidare beskriver de vikten av att minska utvecklingen av benämningar och kategoriseringar av unga som kan resultera i att de eleverna i de mest sårbara grupperna får sin skolgång och utbildning separerad från eleverna i den ordinarie undervisningen. Det är nödvändigt med ett ökat stöd till rektorerna och lärarna för att lyckas med en inkluderande undervisning. I det arbetet är det viktigt att börja med självaste synsättet. För att som lärare kunna möta den naturliga variation av elevers behov i klassrummen måste läraren få relevanta verktyg. Detta perspektiv bidrar med relevanta inslag till mitt fokus i studien då det kan relateras till de yrkesverksammas utsagor i mina intervjustudier.

Resultaten från PISA visar att de länder som har de bästa resultaten och de länder som gjort de största förbättringarna är de som innehar ambitiösa och tydliga mål och riktlinjer, ger en större frihet åt skolorna, har en överblick över elevernas resultat, inte delar upp eleverna, investerar i lärarens utveckling och erbjuder olika typer av stöd till lågpresterande elever (Skolverket, 2014).

2.3 Specialpedagogiska perspektiv

Nilsson (2014) beskriver att elever med fysiska och medicinska konstaterade funktionsnedsättningar under lång tid undervisats i speciella skolor och klasser. Detta bygger på ett patogent paradigms varpå medicinska avvikelser diagnostiserats. Vidare tillkom olika slag av inlärningssvårigheter såsom beteendeproblem och emotionella störningar och elever med problematisk socioekonomisk eller kulturell bakgrund som kom att innefattas av behovet av specialpedagogik. Istället för att människor ska sorteras utifrån en variation av behov och stöd kan utbildning istället grundas i ett jämlikhetsideal för rättvisa för att ses som en mänsklig rättighet. Då ord kan vara redskap för tanken finns det en risk för att ordet specialpedagogik resulterar i att lärare börjar fundera kring att de inte är utbildade eller nog skickliga att undervisa

”specialbarn”, dvs. elever som upplever svårigheter i skolarbetet. Termen specialpedagogik och avsaknad av specialpedagogisk kompetens som lärare i den ordinarie undervisningen kan resultera i att lärare börjar tvivla kring sin kompetens vad gäller elever i behov av särskilt stöd. Det finns en risk i betoningen av specialpedagogik som kan leda till att lärare avprofessionaliseras. Lärarens egen bedömning av elevers behov är viktig. Nilsson (2014) skriver att detta kan undersökas genom att se hur eleverna arbetar och därefter kommunicera med eleverna om deras arbetssätt. Metakognitiva färdigheter, dvs. en medvetenhet kring den egna tankeprocessen som anses saknas hos de utsorterade barnen finns även hos dessa barn men nyttjas i andra sammanhang. De andra sammanhangen i form av arbetsplatsförlagt lärande (APL) framkommer i Johanssons (2009) avhandling på yrkesprogram. Hon beskriver att eleverna på yrkesprogram ger intrycket av att vara mycket engagerade på sin APL plats. Där är svårigheterna som upplevs i skolan inte lika uppenbara på samma sätt och eleverna kan göra bra ifrån sig. Studien visar att detta tas tillvara i skolans sammanhang. Ett exempel är att lärare i karaktärsämnen resonerar, följer upp och prövar kring det eleverna utfört på sin APL plats.

Skolans fysiska miljö och organisation kan utformas på ett stödjande sätt där förutsättningar skapas för att minimera elevers problematiska uppföranden. Exempel kan vara bra kösystem i matsalen och mindre samlingar. Reducerade samlingar kan vara ett sätt att minska antalet tillfällen där elevers uppföranden kan bli problematiska. En uppskattning av olikhet och mångfald är viktigt för en kunskapssyn där allas bidrag kan ses som nödvändiga för helheten (Nilsson, 2014).

Sandström (2014) beskriver att olika forskare använder olika benämningar för att beskriva specialpedagogisk problematik vilket kan göras utifrån följande perspektiv; kategoriskt perspektiv, relationellt perspektiv, dilemmaperspektivet och kommunikativt perspektiv. Ett av de vanligaste perspektiven i Sverige kallas ett *kategoriskt perspektiv* på elevers svårigheter. Enligt det kategoriska perspektivet är det naturligt att lyfta ut en elev ur klassgemenskapen till en speciell undervisningsgrupp. Detta synsätt kan relateras till integrering. Läraren har i första hand ansvar för majoriteten av eleverna medan ansvaret för eleven som är i behov av särskilt stöd övergår till speciallärare eller specialpedagog. Ett annat synsätt på elevers svårigheter i undervisning kallas *relationellt perspektiv* på svårigheterna, med svårigheterna menas de elever i behov av särskilt stöd. Med en sådan syn förefaller det naturligt att låta eleven vara kvar i sin klass eller grupp för att ompröva undervisningen och erbjuda alla elever goda lärandemöjligheter. Det relationella perspektivet förankras på så vis till inkludering. Det finns inte alltid enkla lösningar på pedagogiska problem eftersom olika mål kan komma i konflikt med varandra vilket kan resultera i att lärare hamnar i svåra valsituationer. Detta kan beskrivas som *dilemmaperspektivet*. Med målet att finna lösningar förespråkar Sandström (2014) själv ett *kommunikativt perspektiv* som ett led i att finna ett verktyg för främjandet av inkludering i klassrummet. I det kommunikativa perspektivet förespråkas att synen av lärande gynnas av olikhet såsom olika värderingar, olika erfarenheter, olika kunskaper och olika kompetenser som kan förhandlas och presenteras samt förstås i en kommunikation som genomsyras av en ambition av att förstå den andres perspektiv. Teorin för det kommunikativa perspektivet ser jag som relevant för studien då en av frågeställningarna i studiens syfte handlar om skapandet av

inkluderande miljöer för lärande. I nästa avsnitt väljer jag att fördjupa mig inom det kommunikativa perspektivet då det belyser främjandet av inkludering i klassrummet.

2.4 Kommunikativt redskap för inkludering

Sandström (2014) menar på att det är angeläget för läraren att förstå hur man kan uppfatta omvärlden på olika sätt och ha olika värderingar. I de fall elevens syn på omvärlden är annorlunda än lärarens kan kommunikationen mellan elev och lärare påverkas negativt. Detta i sin tur kan resultera i att en del barn lyckas eller misslyckas i skolan. Hon skriver att lärare–elev interaktionen har stor påverkan på elevens tankemässiga utveckling och menar på att det för läraren är lättare att bekräfta elever som liknar en själv sociokulturellt. Enligt det sociokulturella perspektivet medverkar omgivningen till att elever bedöms ha svårigheter och behov av särskilt stöd i undervisningen. Då lärarna själva definieras som kulturella varelser blir det för dem svårt att skapa förståelse för elever som inte uppfattar omvärlden som dem själva. Ett hjälpmedel som ett led i det kommunikativa perspektivet uppkommer begreppen *horisontell* och *vertikal* kommunikation. Den horisontella kommunikationen innebär att läraren uppvisar ett genuint intresse för elevens perspektiv medan vertikal kommunikation innebär att läraren talar om för eleven hur något förhåller sig.

Den här sortens kommunikation kan ge läraren förutsättningar att bli varse om elevers verklighet vilket i sin tur kan medverka till att fler elever utvecklar sin språkliga förmåga i form av känslor och tankar. Ett medvetet arbete med verktyget för horisontell kommunikation skulle troligtvis resultera i ett minskat behov av särskilt stöd för många elever. Detta sätt att kommunicera syftar till att gynna samarbetet med föräldrar som inte har samma sociokulturella bakgrund som läraren. Elevens behov av särskilt stöd kan inom det kommunikativa perspektivet på så sätt tillgodoseas eller omdefinieras på ett bra och nyanserat sätt (Sandström, 2014).

2.4.1 Skolan och eleven

Implementering av skolan i samhället historiskt sett har skapat ett nytt sammanhang för lärande, samtal och samvaro i klassrummet. Klassrummet blir en specifik miljö med kommunikation som resulterar i undervisning och lärande mer än att konstruera och tillverka föremål. Den språkliga kommunikationen blir central i klassrummet och det handlar till mestadels om att man talar, lyssnar, ställer frågor, läser, skriver, diskuterar och löser problem. Skolan arbetar med lektioner, föreläsningar, övningar och prov. Världen inkluderas i skolan genom språkliga aktiviteter. Kommunikationen i skolmiljö är speciell eftersom det finns en kumulativ läroprocess som handlar om att ständigt gå mot nya utmaningar. Inhämtning av grundkunskaper inom ett område resulterar i att man går vidare mot mer avancerade kunskaper. Situationen i klassrummet ingår i en kollektivt organiserad läroprocess. Läraren kan inte hela tiden ägna uppmärksamhet åt varje enskilds elevs intressen eller behov för stunden utan den enskilda eleven är tvungen att försöka följa med i undervisningen. Detta kan resultera i att klassrummet i många fall blir en mer abstrakt verksamhet än andra miljöer där eleven i större utsträckning själv bestämmer vad den vill engagera sig i (Hjärne & Säljö, 2013).

Hjørne & Säljö (2013) skriver att vi i dagens samhälle har större förståelse för barns behov än tidigare. Dagens moderna skola har i uppdrag att förebygga och stötta barn i deras lärande och sociala utveckling. Det har skapats en medvetenhet kring elevernas behov och utvecklingspotentialer. Det är skolans uppgift att skapa pedagogiska miljöer som främjar elevernas utveckling samt stimulerar engagemang och självkänsla. Skolan som form verkar också som en framgångsrik institution.

Eleverna i Johanssons (2009) studie på yrkesprogram visade att de sällan var i skolan för att lära sig mera, deras syn på skolan var praktiskt inriktad och instrumentell. Det var ovanligt att eleverna diskuterade vad de lärt sig eller varför de skulle lära sig olika saker. Detta perspektiv på eleven och skolan ser jag relevant i min studie då jag upplever eleverna på yrkesprogram som mer motiverade till praktiska kurser, de kurser de kan utföra på sin APL- arbetsplatsförlagt lärande.

2.5 Pedagogiska utmaningar

Kommande teoretiskt avsnitt om pedagogiska utmaningar finner jag relevant till min studie då syftet i studien är att belysa och skapa en medvetenhet kring utmaningarna med ett inkluderande arbetssätt på gymnasieskolans yrkesprogram.

Nilholm (2012) beskriver att lärare har ett ansvar i att sätta sig in i frågor som berör elever i svårigheter och att beskriva för sig själva och sina kollegor hur de ser kring arbetet med denna grupp. Då det talas om elever med svårigheter avses elever som är i behov av särskilt stöd i skolan. Stödet kan vara nödvändigt för att eleven ska kunna uppnå verksamhetens mål beträffande kunskaper och färdigheter. Han påtalar också att elever som av olika anledningar har svårigheter i skolan är en av skolans absolut viktigaste uppgifter men menar också på att alla elever i skolan är viktiga. Han skriver att det finns en del elever som inte finner sig tillrätta i skolmiljön i form av att de inte trivs eller känner sig omotiverade varpå en del inte uppnår till målen. Detta perspektiv finner jag relevant då jag kan relatera Nilhoms teori till gymnasieskolans yrkesprogram i mitt arbete som yrkeslärare på handelsprogrammet. Johansson (2009) skriver också i sin avhandling om sin studie på yrkesprogram att skolan för eleverna i hög grad handlar om att lära sig anpassning och att elever som av olika anledningar till hög grad inte anpassar sig får svårigheter i skolan. Dessa elever kan komma att bli bedömda som elever i behov av särskilt stöd. Detta avseende i att elever ständigt måste anpassa sig framkommer tydligt för mig som yrkeslärare inom skolverksamheten. Eleverna ska dagligen anpassa sig till olika lärare, olika sorters undervisning och olika regler inom skolverksamheten.

Nilholm (2012) menar på att tillbringa tio år och ibland mer än femton år av sitt liv i en skolmiljö där man inte trivs eller misslyckas är förödande. Han beskriver att skolornas arbete diskuteras i termer av proaktiva och reaktiva verksamhetskulturer. Den proaktiva kulturen strävar efter att hindra att problem uppstår medan den reaktiva kulturen agerar vid problemsituationer som redan uppkommit. Det förebyggande arbetet är viktigt men innebär även att arbetet med svårigheter berör alla som är verksamma inom skolan. En stor utmaning i skolverksamheten definieras som förebyggande arbete och innefattar att se till att elever inte hamnar i svårigheter. Förebyggande arbete kan i detta sammanhang

definieras som skolverksamhet som är till för att svårigheter inte ska uppstå. Denna definition innebär att arbetet i skolan sägs vara förebyggande. Ett exempel är den vanliga undervisningen som syftar till att eleverna ska nå skolans mål. Lyckas denna undervisning resulterar det i att färre elever hamnar i svårigheter. En del av lärares arbete är det förebyggande arbetet och ingår i området för specialpedagogik, på så sätt berör det specialpedagogiska området alla lärare. Det förebyggande arbetet kan innefatta att alla elever ska erbjudas goda möjligheter genom att verksamheten i skolan är av god kvalitet. En verksamhet som ser till alla elevers behov men samtidigt ser till elevers olikheter och att olikheterna hanteras inom ramen för den ordinarie verksamheten. Det förebyggande arbetet kommer då att inkludera hög kvalitet och stödja elever som har hög risk att hamna i svårigheter på ett icke utpekande sätt. Ett annat perspektiv på förebyggande arbete är att lärare och andra i ett tidigt skede ska kunna upptäcka vad som uppfattas som brister hos elever för att kunna åtgärda dessa och undvika att de utvecklas till ännu större problem i framtiden. Vissa svårigheter inom skolan idag kartläggs ofta i form av olika diagnoser för att identifiera de barn som har problem eller riskerar att få problem inom ett utvecklingsområde. Detta synsätt medför också en risk i form av att elever tidigt kategoriseras som avvikande från andra elever. En fördel kan vara att svårigheter synliggörs och åtgärder kan implementeras. Det är betydelsefullt att kunna hitta en balans mellan att se på elever som lika och olika. Det betydelsefulla i ett förebyggande arbete är att se till elevers behov på ett sätt som inte pekar ut dom som annorlunda i skolverksamheten. Olikhet kommer att hanteras inom ramen av att barn i huvudsak är lika.

Korp (2012) beskriver att i vissa yrkesprogram finns en extra pedagogisk utmaning eftersom det finns en stor grupp av elever vars gymnasieval inte var ett förstahandsval. Hon skriver vidare att många yrkeslärare verkar lockas av utmaningarna och att det inte är ovanligt att yrkeslärarna har ett personligt engagemang som en värdefull och central del av sitt uppdrag.

Andersson & Hellberg (2014) beskriver också att det finns en stor variation bland elever som studerar på yrkesprogram, både vad gäller bakgrund och förutsättningar. I detta innefattas också elevernas behov av särskilt stöd. Vidare skriver de att det är betydelsefullt att som yrkeslärare inneha grundläggande kunskaper om specialpedagogiskt stöd. Då det talas om elever i behov av särskilt stöd riktas fokus på relationen mellan eleven och lärandemiljön och de inblandade, såsom lärare, andra professionella i skolan och klasskamrater. Specialpedagogiskt stöd ska ges till elever som bedöms vara i behov av särskilt stöd.

Skolsvårigheter är ett evigt tema och en del av skolan, det har alltid varit så och kommer att förbli eftersom människor är olika i många avseenden och skolan är en institution som når alla medborgare, på så sätt kommer dilemman och problem av dess olika slag oundvikligen att uppstå. Vi kan inte förvänta oss att problem av detta slag inte kan lösas i slutlig mening. Det finns inte någon som kommer att kunna skapa pedagogiska metoder som eliminerar de olika slags svårigheter elever har att anpassa sig till i de aktiviteter som skolan erbjuder. En annan viktig aspekt handlar om att fokusera på hur svårigheter bearbetas av detta slag, hur stöttas elever och samtidigt utveckla skolans

arbetsformer för att skapa förutsättningar så nya generationer av ungdomar och barn utvecklas (Hjørne & Säljö, 2013).

Elever måste tillbringa mellan 10 000-15 000 timmar i skolor och klassrum samtidigt som de under denna tidsperiod i deras utveckling interagerar med flera lärare, klasskamrater, stort utbud av läromedel och med sina familjer. Parallellt med detta utsätts de för flera olika undervisningsstrategier. För att dessa skolerfarenheter ska leda till ett effektivt lärande är det av största vikt att de psykiska och fysiska miljöerna är trygga, pedagogiska och stimulerande. Det är viktigt att säkerställa att alla barn lär sig det som förväntas av dem. Utbildningen ska bidra till höjd livskvalitet, en balans mellan självständighet, ömsesidigt beroende och en förberedelse för att kunna leva ett tillfredsställande liv som medborgare. Elever under denna skolresa har rätt att förvänta sig att de pedagoger som leder dem i deras utbildning använder de bästa tillgängliga undervisningsstrategierna. Det är en stor utmaning för läraren att arbeta med de elever som av olika skäl anses vara i behov av särskilt stöd och som konfronteras av betydande hinder för sin utveckling och sitt lärande (Mitchell, 2015).

2.6 Delaktighet

Följande avsnitt baseras på teori och en studie gjord på handelsprogrammet som handlar om delaktighet. Området för delaktighet har jag lyft i anknytning till studiens syfte som handlar om inkluderande arbetssätt, fokus är riktat mot delaktighet som ett perspektiv inom ämnet för inkludering.

Lundgren & Carlsson (2012) beskriver gymnasieskolan som ett mångfacetterat sammanhang där människor möts för att arbeta tillsammans. De redovisar en studie på handelsprogrammet med utgångspunkt i hur lärare föreställer sig och uttrycker elevers och elevgruppers yrkeschanser samt framtidsmöjligheter. Vidare pekar de på att varje yrkesutövare har en tendens att många gånger utveckla handlingsmönster som de sällan reflekterar över ihop med andra. I studien som gjorts under ett års tid framkommer lärares föreställningar om elever, elevers förmågor och framtidsmöjligheter på handelsprogrammet. Då lärare uttalar sig om elevernas framtidsmöjligheter blir det tydligt att deras föreställningar grundas i helt olika värden och synsätt. Lundgren och Carlsson (2012) menar på att dessa uttalade föreställningar kan få stor betydelse för eleverna eftersom det som sägs också kan påverka konsekvenserna i ett möte mellan både lärare, elever och föräldrar. De menar på att det har delvis med förväntningar att göra, förväntningar på eleverna. I studien framkommer av lärarna att eleverna beskrivs på följande sätt "Dom kan inte riktigt planera att läsa en läxa, utan går i skolan mer för att träffas och trivas" (Lundgren & Carlsson, 2012, s.121). I lärarnas uttalanden om eleverna på yrkesförberedande program framställs eleverna som "avvikare", icke målinriktade elever. De beskriver eleverna på de yrkesförberedande programmen som passiva och något begränsade individer med mindre delaktighet och lägre nivå av ansvar. Det synliggörs också i studien att lärarna beskriver eleverna som hjälpbehövande människor och mycket inslag av elevvård i form av individanpassade lösningar. Enligt lärarnas utsagor framkommer det att de anser att deras välvilja också kan resultera i reducerat självförtroende. De menar på att en beskyddande ambition kan

riskera att göra eleverna en björntjänst. Andra lärare i studien anser att alla elever är kompetenta i någon mening: ”Svaga elever...det tycker jag är ett förskräckligt begrepp” (Lundgren & Carlsson, 2012, s.123).

Lundgren & Carlsson (2012) skriver sammanfattningsvis att lärare inte alltid uppfattar sin betydelsefulla roll och brister kan förläggas enbart på eleverna. De påtalar också betydelsen av hur viktigt det är med höga förväntningar på eleverna i ett längre perspektiv och en ömsesidig kommunikation. Med avseende på höga förväntningar skriver Johansson (2009) också i sin studie på yrkesprogram att höga förväntningar på alla elevers utveckling är viktig och att dessa höga förväntningar också ska implementeras i den dagliga verksamheten. Hon hävdar att det är viktigt att höga förväntningar på alla skolans elever kombineras på ett naturligt och inkluderat sätt i form av stöd och hjälp i sina studier. Vidare menar hon på att det är viktigt att synliggöra då det är fråga om elevgrupper och kunskapsområden som av olika anledningar omfattas av låg samhällelig status.

3. Metod

Undersökningsmetoden baseras på en kvalitativ ansats i form av intervjuer och har utförts på handelsprogrammet på två olika gymnasieskolor i Sverige. Jag har intervjuat tre yrkeslärare på handelsprogrammet, en specialpedagog och en rektor. Fördelningen har varit två yrkeslärare på kommunal skola och en yrkeslärare, en specialpedagog och en rektor på en friskola för att kunna erhålla ett resultat med mera måttnad och dels för att intervjua yrkesverksamma personer som arbetat olika länge inom olika gymnasieskolor. Den ena skolan är en centralt belägen friskola med tvåhundra elever medan den andra gymnasieskolan är en kommunal skola med tusen elever i ett förortsområde i Sverige. Studien grundas i att se hur de olika skolorna och yrkeslärarna arbetar med ett inkluderande arbetssätt.

3.1 Kvalitativ forskning

Detta examensarbete grundar sig i kvalitativ forskning som baseras på intervjustudier av deltagare som är yrkesverksamma inom gymnasieskolans yrkesprogram. Kvalitativa undersökningar handlar om att skaffa sig djupare kunskap än den kunskap som erhålls vid kvantitativa metoder (Patel & Davidson, 2011).

Kvalitativ undersökningsmetod har den fördelen att det möjliggörs en helhetssyn på sociala processer och goda möjligheter till relevanta tolkningar utifrån de studerade fenomenen. Intervjustudier har fördelen att detaljer kan upptäckas och att utrymme skapas för förståelse av den intervjuades perspektiv (Björndal, 2015).

Utifrån arbetets syfte som handlar om att tolka yrkesverksamma personers berättelser inom gymnasieskolan i hur de arbetar med inkludering på handelsprogrammet har jag ansett att en intervjustudie, en kvalitativ forskningsansats är det bästa sättet för att få fram mitt resultat. Intervjuerna har varit ett sätt ta del av de intervjuades perspektiv och tankar för att sedan vidare kunna tolkas och analyseras. Studiens material har varit inspelade intervjuer och anteckningar. Intervjuerna har till största del spelats in och samtidigt har anteckningar förts. Vidare har inspelningarna transkriberats för att kunna

tolkas och analyseras. Intervjuerna har analyserats med koppling till examenarbetets syfte.

3.1.1 Förberedelser

Innan intervjuerna påbörjades försåg jag mig med förkunskaper om ämnet inkludering inom gymnasieskolan för att vara förberedd inom det område jag tänkte studera. Jag inhämtade teoretiska kunskaper i form av böcker och artiklar. Patel & Davidson (2011) skriver att det är en fördel att skaffa sig förkunskaper och vara förberedd inom det område som ska studeras då en kvalitativ intervjustudie ska genomföras. Mina förberedelser innan intervjuerna innefattade också utformning av intervjufrågorna (se bilaga 1) där vikten bestod i att de var sammankopplade med studiens syfte och betydelsen av formuleringar som går att uppfatta utifrån de intervjuades perspektiv.

Mina intervjufrågor (se bilaga 1) baserades på semistrukturerade intervjuer. Patel & Davidson (2011) beskriver semistrukturerade intervjuer där forskaren gör en lista över specifika teman som ska beröras men där intervjupersonen har stor frihet att utforma svaren. Intervjufrågorna (se bilaga 1) i min intervjustudie var kopplade till olika teman och av öppen karaktär för att de intervjuade personerna skulle kunna berätta fritt kring sin upplevda livsvärld och erfarenheter.

3.2 Urval

De intervjuade personerna är tre yrkesverksamma yrkeslärare, en specialpedagog och en rektor på två gymnasieskolor i Sverige.

Bryman, (2011) beskriver de målstyrda urvalen i termer av val av individer med koppling till de forskningsfrågor som har formulerats vilket återspeglas i det här arbetet i form av att intervjufrågorna (se bilaga 1) är förankrade i arbetets syfte. Jag har valt att utföra intervjuerna på två skolor med tre yrkeslärare, en specialpedagog och en rektor för att få ett bredare och djupare resultat och analysera hur dessa skolor med olika upptagningsområden arbetar med inkludering på handelsprogrammet. Deltagarna i studien har också varit förankrade i dess syfte genom att de på något sätt i sitt arbete kommer i kontakt med inkluderingsbegreppet. Skolorna har valts utifrån att de arbetar med olika elevgrupper och olika upptagningsområden. Mitt tillvägagångssätt har varit att jag själv tagit kontakt med de intervjuade personerna och bokat möte för intervjuer. Jag valde också ut yrkeslärare som har arbetat olika länge. Under arbetets gång insåg jag att jag behövde mera mättnad i mitt resultat vilket gjorde att jag beslutade mig för att även intervjua både specialpedagog och rektor på en utav skolorna. Resultatet har transkriberats, tolkats och analyserats och olika teman har utkristalliserats ur materialet. Nedan följer en presentation av de intervjuade personerna. Alla namn är fiktiva av forskningsetiska skäl.

3.3 Presentation av de intervjuade personerna

Yrkeslärare Kristina, har arbetat som yrkeslärare i 6 år och arbetar med elever från årskurs 1-3 på handelsprogrammet.

Yrkeslärare Sofia, har arbetat som yrkeslärare i 19 år och arbetar med elever i årskurs 2 på handelsprogrammet på en mångkulturell gymnasieskola.

Yrkeslärare Lena, har arbetat som yrkeslärare i 35 år och arbetar med elever i årskurs 1 på handelsprogrammet på en mångkulturell gymnasieskola.

Rektor Susanne, har arbetat 20 år som yrkeslärare och 20 år som rektor. Vid det intervjuade tillfället arbetar hon som rektor på en utav gymnasieskolorna.

Specialpedagog Maria, har arbetat som utbildad specialpedagog i 18 år. Hon har dessförinnan även arbetat som speciallärare. Vid det intervjuade tillfället arbetar hon som specialpedagog på en utav skolorna.

3.4 Tillförlitlighet och äkthet

I den kvalitativa forskningen består enligt Bryman (2011) tillförlitligheten av fyra delkriterier som tagits i beaktning i det här arbetet och kan sammanfattas i följande stycke:

Trovärdighet, att skapa en trovärdighet i resultaten innefattar både att man säkerställt att forskningen utförts i enlighet med de regler som finns och att resultaten rapporteras till berörda personer som är en del av den sociala verklighet som studerats. I denna studie innebär det att de intervjuade personerna har bekräftat att jag uppfattat resultatet rätt genom att jag läst upp mina anteckningar och sammanfattat intervjun tillsammans med dem. Jag har även i efterhand kontaktat dem om jag varit osäker över tolkningen av vissa delar. Vidare har det i min studie inneburit att jag utfört studien i enlighet med alla delarna i mitt metodavsnitt.

Överförbarhet, som innebär till vilken grad undersökningens resultat är generaliserbar. Att se på andra liknande förhållanden i relation till studiens resultat och se om de även kan appliceras där. Då endast fem yrkesverksamma personer inom skolverksamheten intervjuades så kan man inte säkerställa en generalisering för studiens resultat. Dock kan en analytisk generalisering appliceras som innebär att resultatet fungerar som ett perspektiv snarare än en sanning (Fejes & Thornberg, 2015).

Pålitlighet, vilket innebär säkerställande av att det skapas en tillgänglig och fullständig redogörelse av samtliga faser i forskningsprocessen, en reliabilitet. Pålitligheten i denna studie har jag som författare ansvarat för genom att jag på ett tillförlitligt sätt redovisat alla relevanta delar i studiens material för handledare och examinator.

Möjlighet att styrka och bekräfta, handlar om att forskaren agerat i god tro. Det innefattar att forskaren inte medvetet låtit teoretiska inriktningar eller personliga värderingar påverka självaste utförandet och därmed slutsatserna för undersökningen. I denna studie kan transkriberat material redovisas fullt ut. Materialet finns sparat och jag som författare kan styrka att jag agerat i god tro. Mina egna personliga värderingar har inte tagits i beaktning vid själva utförandet av studien.

Äkthet är ytterligare en aspekt som tagits i beaktning i detta forskningsarbete vid skrivandet. Det är viktigt att reflektera över om undersökningen ger en rättvis bild av de olika åsikter och uppfattningar som framkommer hos den grupp människor som studerats. Jag har i studien valt att intervjua flera personer för att öka graden av äkthet i studien där jag har synat och reflekterat över de intervjuades åsikter och uppfattningar på ett objektivt sätt.

Enligt (Bryman, 2011) kan man skilja på ontologiska autenticiteten och den taktiska autenticiteten i äkthetsperspektivet. Den ontologiska autenticiteten i denna studie ska bidra till att de medverkande personerna fått en bättre förståelse av sin sociala situation och dess miljö. Den taktiska autenticiteten i studien har innefattat huruvida undersökningen föranlett till att deltagarna fått bättre möjligheter att vidta de åtgärder som krävs inom ämnet för inkludering. Både den ontologiska autenticiteten och den taktiska autenticiteten har i studien tagits i beaktning lika mycket för att i framtiden skapa förutsättningar för kunskapsutveckling för de intervjuade personerna och övriga yrkesverksamma inom skolverksamheten. Arbetet kommer att läsas av yrkesverksamma inom skolverksamheten för att generera kunskapsutveckling inom området för mitt syfte, tre yrkeslärares, en specialpedagogs och en rektors uppfattningar kring ett inkluderande arbetssätt och dess utmaningar på handelsprogrammet.

3.5 Forskningsetiska aspekter

Mina pedagogiska iakttagelser i mitt arbete har som Björndal (2015) beskriver inrymt respekt för elever, kollegor och de aktuella organisationerna i form av att olämplig och känslig information inte har framkommit i studien. Då detta arbete kommer att förmedlas till andra i studiesyfte är de intervjuade personerna informerade och informationen kommer att förmedlas på ett sådant sätt så att det inte är till skada för de intervjuade eller de intervjuades arbetsplatser. Presentationen av materialet har anonymiserats i så hög grad som möjligt. Observationsmaterialet, såsom anteckningar har förvarats på ett sådant sätt så att det inte blir tillgängligt för obehöriga. De utförda intervjuerna i det här forskningsarbetet ska inte vara till skada för de som intervjuats utan istället bidra till kunskapsutveckling inom ämnet för inkludering. Det handlar även om respekt för samhället i helhet utifrån ett etiskt perspektiv.

3.6 Hur har data bearbetats?

Brinkmann & Kvale (2014) skriver att kodning är den vanligaste formen för förberedelse av dataanalys. Det innebär att kategorisera intervjuresultaten vilket har tillämpats i detta arbete för att få en överblick över textmaterialet. Kodningen i min textanalys har grundats i att vara begreppsstyrd. I min studie har jag analyserat begrepp såsom olika ord för att sedan kunna tematisera resultatet.

Processen för kodningen har varit att jag brutit ner, tolkat, analyserat, kategoriserat och jämfört resultatet av de intervjuades berättelser. Koderna i textanalysen har definierat den erfarenhet och handling som beskrivits av de intervjuade personerna. Jag har jämfört data och undersökt olikheter och likheter i det bearbetade textmaterialet.

Därefter har jag utfört en fokuserad kodning som inneburit att analysen gradvis gått från en deskriptiv, icke-analytisk till en mer teoretisk nivå vilket resulterat i en ”mättnad” av materialet där jag inte funnit nya tolkningar och insikter ur ytterligare kodningar. Resultat som jag funnit inte har varit relevant till studiens syfte har jag inte tagit med. Tematisering i min studie har inneburit att teman formuleras utifrån det som framkommit i intervjuerna och kan med hjälp av kodning och tematisering sättas under samma rubrik. Kodningen har innefattat olika begrepp som är relevanta utifrån arbetets syfte. Exempel på kodning har varit begreppen som ”teoretisk inkludering” och ”praktisk inkludering” som hamnat under samma tema för ”Inkludering – att se det ur ett praktiskt och teoretiskt perspektiv” i studiens resultat.

3.6.1 Meningskoncentrering

Meningskoncentrering bygger på kodning och innefattar att intervjupersonernas berättelser sammanfattas i kortare formuleringar. Det är därför jag funnit det som en relevant metod för analys av mina intervjuer och en vidare utveckling i analysen efter arbetet med kodning av textmaterialet (Brinkmann & Kvale, 2014). Analysen för meningskoncentrering omfattas av olika steg. Jag redogör för de steg som har tillämpats i min studie på följande tillvägagångssätt i texten nedan.

Jag har transkriberat mina intervjuer och därefter läst igenom allt material för att få en känsla av helheten. Därefter har jag fastställt naturliga meningsenheter i texten precis som de uttryckts av de intervjuade personerna. Ett exempel av en naturlig meningsenhet är hur Kristina (yrkeslärare) uttrycker behovet av extra resurser i form av ytterligare pedagoger klassrummet:

Man skulle behöva specialpedagogen som sätter igång de här eleverna med sina speciallösningar, det blir för mycket ansträngning för mig och man glömmer bort de duktiga eleverna. All fokus ska läggas på de elever som har problem. Hur blir det för dom som skulle kunna nå mycket längre?
(Kristina, yrkeslärare).

Efter att jag identifierat flera naturliga meningsenheter med hjälp av kodning, har jag därefter formulerat ett tema som kommer att dominera för ett avsnitt i studiens sammanställning av resultat. I detta fall har ett tema skapats som heter Lärare agerar specialpedagoger i undervisningen. Ett annat exempel på naturliga meningsenheter i mitt transkriberade resultat är följande:

Tydlighet oavsett hur du jobbar kommer att gagna vissa elever extra mycket. Nödvändigt för några men inte skadligt för någon
(Kristina, yrkeslärare).

Citatet ovan har jag identifierat som ytterligare en naturlig meningsenhet i mitt resultat utifrån tema som heter Individuella lösningar – tydlighet och att möta alla elever efter deras behov i undervisningen. De naturliga meningsenheterna har grundats utifrån intervjupersonens perspektiv som det uppfattats av mig som forskare. Jag har vidare identifierat meningsenheterna utifrån studiens syfte. Brinkman & Kvale (2014) menar på att meningskoncentrering skapar förutsättningar för att kunna analysera komplexa intervjuer genom att leta efter naturliga meningsenheter och utveckla deras huvudteman. Vidare kan dessa teman användas för mer omfattande teoretiska analyser och tolkningar.

4. Resultat

Nedan presenteras studiens resultat genom tematisering, återkommande teman utifrån de intervjuades utsagor, det som framkommit under de muntliga intervjuerna.

De huvudteman som framträdde i materialet utgör också rubriker och struktur på hur resultaten framställs i detta avsnitt; Lärare agerar specialpedagoger i undervisningen, Inkludering – att se det ur ett praktiskt och teoretiskt perspektiv, Individuella lösningar – tydlighet och att möta alla elever efter deras behov i undervisningen, Inkludering för framtiden – arbeta mera med studieteknik, specialpedagogiska insatser och hälsofrämjande.

4.1 Lärare agerar specialpedagoger i undervisningen

De intervjuade personerna, tre olika yrkeslärare, en specialpedagog och en rektor berättar om skolans resurser och tillgängligheten kring dessa resurser för skolans elever utifrån inkluderingsperspektivet. Skolorna har idag ett elevhälsoteam (EHT) som består av skolsköterska, kurator och specialpedagog.

Skolans specialpedagog Maria berättar att hon jobbar som ett mellanting mellan speciallärare och specialpedagog. Hon beskriver att hon har tid som hon lägger ut på elever men inte all tid. En hel del av hennes tid går också åt till utredningar, åtgärdsprogram och pedagogisk handledning med lärarna. Hon berättar att hennes uppgift som specialpedagog är att se till att eleverna får arbeta på sitt sätt i respektive klasser. Hon berättar att alla elever ska få förutsättningar att arbeta utifrån sina egna förutsättningar och behov för att på ett bättre sätt tillgodogöra sig undervisningen. Maria beskriver att hon gör anpassningar efter elevernas behov för att på ett bättre sätt kunna tillgodogöra sig undervisningen. Hon påtalar även att hon aldrig känner sig fullt tillräcklig som specialpedagog eftersom det finns många elever i behov av särskilt stöd.

Jag tänker att man alltid skulle kunna göra mer, jag tänker mest på de olika lärarna i de olika ämnena, tänker mycket på lärare som har stora klasser (Maria, specialpedagog).

Specialpedagogen Maria berättar också att det många gånger skapas paniklösningar för att tiden inte räcker till, i förhållande till de problem som uppstår för dagen som måste

hanteras akut. Detta innebär att dessa lösningar inte alltid är helt genomtänkta beroende på att det uppstår situationer i vardagen som måste lösas snabbt.

Susanne som är rektor på en av skolorna berättar att de i dagsläget söker en skolassistent som en extra resurs på skolan för att förhindra exkludering och utanförskap.

Skolassistentens roll ska innebära att vara ett kitt mellan elev-elev och lärare-elev.

Tolkningen av Susannes resonemang kring rekryteringen av en framtida skolassistent är att skolan ser ett behov i att skapa en ”länk” elever emellan och mellan elever och lärare på skolan. Att finnas till som en extra resurs enligt rektorns utsaga och att arbeta för att främja inkludering långsiktigt inför framtiden.

Detta handlar om att för framtiden främja för inkludering inom skolverksamheten (Susanne, rektor).

Efter specialpedagogens berättelse där hon påtalar ”att inte räkna till” kan kommande skolassistenten vara ett led i att utveckla detta på skolan. Genom att fylla en funktion i form av att vara närvarande och se det som lärarna och specialpedagogen inte hinner med inom ramen för sin tjänst ur ett inkluderande perspektiv.

Kristina som är en annan yrkeslärare på en utav skolorna tycker att resurserna i skolans elevhälsoteam, EHT inte finns tillgängliga i den utsträckning som behövs för eleverna eftersom skolan har många elever som är i behov av särskilt stöd och stora klasser. Hon anser att lärarna får agera specialpedagoger i undervisningen. Tolkningen av hennes resonemang är att hon precis som specialpedagogen Maria anser att det är för stora klasser med många elever i behov av särskilt stöd. Yrkesläraren Kristina påtalar även att hon anser att resurserna inom EHT är otillräckliga på skolan.

Sofia arbetar som yrkeslärare på en annan skola och lyfter förutom EHT som resurs även något som heter kunskapsportalen på skolan. Kunskapsportalen är ett fysiskt mötesrum med lärare för elever i behov av extra hjälp och stöd utöver den vanliga undervisningen. Eleverna kan på frivillig basis utanför ramen för sin undervisningstid, komma till kunskapsportalen för att uppsöka hjälp inom olika kurser och få hjälp av lärare som är på plats. Yrkesläraren Sofia resonerar kring kunskapsportalen utifrån ett inkluderingsperspektiv i form av att de elever som är i behov av särskilt stöd kan nyttja kunskapsportalen för detta ändamål i sina studier. Samtidigt delar hon samma åsikter som både yrkesläraren Kristina och specialpedagogen Maria och hon anser att det är många elever som är i behov av särskilt stöd, även yrkesläraren Sofia lyfter känslan av att inte ha möjligheten att hjälpa alla elever. Ett tydligt mönster hos specialpedagogen Maria, rektorn Susanne och yrkesläraren Kristina är att de ser ett behov av extra resurser inom skolverksamheten för att på ett bättre sätt kunna arbeta med ett inkluderande arbetssätt.

Yrkesläraren Kristina lyfter en annan aspekt där hon ställer frågan som handlar om på vilket sätt tillgängliga resurser på skolan används effektivt. Tolkningen av hennes berättelse kring att använda resurserna på ett effektivt sätt kan förklaras i att de resurser som känns begränsade ska användas effektivare i den mån de är tillgängliga, mera strukturerat och organiserat inom organisationen. Kristina beskriver också att hon

önskar mera väl tilltagna resurser så att lärarna slipper agera specialpedagoger i undervisningen.

Man skulle behöva specialpedagogen som sätter igång de här eleverna med sina speciallösningar, det blir för mycket ansträngning för mig och man glömmer bort de duktiga eleverna. All fokus ska läggas på de elever som har problem. Hur blir det för dom som skulle kunna nå mycket längre?
(Kristina, yrkeslärare).

Yrkesläraren Kristina efterfrågar specialpedagogiska lösningar för de elever i behov av särskilt stöd och specialpedagogen som aktivt sätter igång dessa elever i undervisningen. Hon beskriver vidare att detta blir för mycket ansträngning för lärarna och att de duktiga eleverna glöms bort i undervisningssammanhang. Mycket fokus går åt till de eleverna i behov av särskilt stöd. Kristina menar också på att det inte blir rättvist för de elever som skulle kunna nå mycket längre i sin progression i undervisningen, de starkare eleverna.

4.2 Inkludering – att se det ur ett praktiskt och teoretiskt perspektiv

Rektor Susanne och specialpedagog Maria resonerar kring inkluderingsbegreppet i mina intervjustudier och tolkningar utifrån deras berättelser och reflektioner är att inkludering är lättare att hantera ”teoretiskt än praktiskt”. De båda resonerar kring begreppet teoretiskt och praktiskt inom skolverksamheten.

Specialpedagog Maria menar på att inkluderingsbegreppet är lättare att hantera teoretiskt än praktiskt. Enligt hennes utsaga tolkar jag det som att hon anser att det är lättare att prata om inkludering än att implementera praktiskt i verkligheten inom skolverksamheten. Det kan sammanfattas i att begreppet är lättare att placera på eleverna teoretiskt i jämförelse med själva handlingen praktiskt. I praktiken och verkligheten blir det så mycket mera komplext i jämförelse med kommunikationen kring begreppet inkludering.

Rektor Susanne berättar om inkluderingsbegreppet och dess innebörd inom skolverksamheten. Min tolkning utifrån hennes berättelse är att inkluderingsbegreppet behöver förankras hos personalen. Hon beskriver att hon har en personlig uppfattning av företeelser inom skolvärlden som handlar om att många lärare, skolledare och skolpersonal ser på elevproblem oavsett vad det gäller som individproblem.

Jag som skolledare måste ha personalen med mig, att vi arbetar åt samma håll med inkluderingsbegreppet. Att innebörden är samma för oss – vad menar vi med inkludering egentligen?
(Susanne, rektor).

Rektor Susanne berättar också vikten av att alla ställer sig bakom tanken på att inkludering är den enda vägen att gå i skolan och i samhället men också en förståelse av begreppet. Hon beskriver att inkludering måste lyftas i alla sammanhang då det pratas om skolutveckling eftersom hon anser att begreppet inkludering inte tas upp mycket inom skolan. Min tolkning är att hon menar att vi måste bli bättre på att förstå inkluderingsbegreppet och att hela skolpersonalen har samma tankesätt kring hur det ska arbetas med inkludering. Vidare berättar hon att vi löper stor risk att få en segregerad skola, vi får fler personer från andra länder som kommer till skolan samtidigt som det skapas grupperingar och segregation. Barn och ungdomar kan vara väldigt tuffa säger hon och där har vi ett ansvar som vuxna att tala om vad dom gör och konsekvenserna av det, vad man säger och varför man säger som man gör. Susannes reflektioner skiljer sig en del från Marias då Susanne är rektor på skolan och ser det ur ett annat perspektiv som skolledare. Susanne ser det mera ur ett "vi" perspektiv i jämförelse med Maria och att hela skolpersonalen bör sträva åt samma håll och vikten av att förstå vad begreppet inkludering står för på en mera teoretisk nivå. Susannes resonemang förefaller naturligt då hon har en skolledarbefattning och strävar mot att få med sig hela personalen och vikten av att alla arbetar åt samma håll inom verksamheten. Svårigheten kring begreppet inkludering teoretiskt och praktiskt synliggörs i både Marias och Susannes resonemang fast ur olika perspektiv. Specialpedagog Maria tänker mycket kring tillämpningen i praktiken medan Susanne resonerar kring den teoretiska förståelsen av begreppet. Enligt resonemangen och tolkningen kring Maria och Susannes utsagor förefaller det olika. Det är beroende på vilket perspektiv som tillämpas kring resonemanget och beroende på vilken yrkesposition och arbetsuppgift den intervjuade har på skolan. Utifrån deras utsagor kan detta tolkas som att Specialpedagogen Maria arbetar mera praktiskt i verksamheten, medan det för Susanne blir ett mera teoretiskt och administrativt begrepp utifrån hennes roll som skolledare men långsiktigt har hon också med det praktiska perspektivet.

Jag tror inte ens alla vet vad det står för. Integrering tror jag är ett begrepp som flera känner sig familjära med. Vad är skillnad på inkludering och integrering? Jag frågar inte, jag vet men jag tror inte man pratar om det och jag tror det skulle vara bra om man lyfter det då och då, dom begreppen och innebörden och att vi har samma innebörd, det är det viktigaste för då agerar man sen (Susanne, rektor).

Susanne resonerar kring den teoretiska innebörden av begreppet inkludering och vikten av att alla i personalen förstår vad inkludering står för. Hon ser gärna att det pratas mera om begreppet regelbundet för att vidare kunna omsätta teori till praktisk handling.

4.3 Individuella lösningar – tydlighet och att möta alla elever efter deras behov i undervisningen

Alla intervjuade personer, yrkeslärare, specialpedagog och rektor har resonerat kring arbetet med inkludering i undervisningen. De beskriver tydligt dem utmaningar och svårigheter de möter i sin vardag inom skolverksamheten. Både rektorn Susanne och specialpedagogen Maria beskriver att processen för de eleverna i behov av särskilt stöd i undervisningen på skolan går till på följande sätt; lärare i respektive kurs initierar behovet för eleven i behov av särskilt stöd varvid informationen från läraren går vidare till elevens mentor. Skolledaren kontaktas i vissa fall men inte alltid beroende på behovet och de beslut som ska vidtas. Skolans elevhälsoteam (EHT) bestående av specialpedagog, kurator och skolsköterska beslutar om hur man ska gå vidare beroende på problemets karaktär. Personal i EHT fungerar som extra resurser utöver mentor. I praktiken innebär detta en beskrivning av tillvägagångssätt kring elever i behov av särskilt stöd. All berörd personal samlas kring eleven och gör en plan med förväntat resultat och sedan följer upp. Rektor Susanne poängterar även vikten av att det blir utfört enligt planen och att en ny plan får upprättas om den första inte skulle fungera.

Inkludering i undervisningen för mig handlar om att man gör detta tillsammans med eleven, så nära ihop med eleven som möjligt och vårdnadshavare vid behov, detta är för mig ett inkluderingsperspektiv (Susanne, rektor).

Susanne poängterar att hon har en skyldighet kring att elever får de stöd de behöver i hennes arbete som skolledare, men påtalar också vikten av rätt personalkompetens anpassad till elever i behov av särskilt stöd.

Alla intervjuade yrkeslärare för samma resonemang kring vikten av tydlighet i undervisningen, att se eleverna och även att de tycker att de flesta elever på handelsprogrammet är i behov av särskilt stöd i undervisningen samtidigt som det är många elever i varje klass. Alla intervjuade yrkeslärare berättar hur de arbetar med individuella lösningar i undervisningen. De beskriver som exempel att de erbjuder muntliga prov, tydliga instruktioner och upplever att språkförståelsen många gånger kan utgöra ett hinder för inhämtning av kunskap. Lärarna påtalar också saknaden av direkta specialpedagogiska lösningar i klassrummet.

Tydlighet oavsett hur du jobbar kommer att gagna vissa elever extra mycket. Nödvändigt för några men inte skadligt för någon (Kristina, yrkeslärare).

Yrkesläraren Kristina berättar att hon tänker mycket på tydlighet i klassrummet, en tydlighet gentemot eleverna. Hon resonerar kring sitt egna upplägg kring tydlighet där hon beskriver att det gagnar alla, även de elever som inte är i behov av särskilt stöd. Min tolkning av hennes berättelse är att hon menar på att tydlighet är nödvändigt för

vissa elever men inte skadligt för resterande av eleverna i undervisningen, i slutändan gagnar det alla.

Den största utmaningen är att arbeta på olika nivåer samtidigt i undervisningen, att agera på samma sätt mot alla. Och svårigheten av att inte ha uppfattningen om vilken nivå varje elev behöver i respektive undervisning. Då de flesta är svaga elever blir det svårt att utforma arbetsuppgifter på olika svårighetsnivåer (Lena, yrkeslärare).

Yrkesläraren Lena beskriver svårigheten med att arbeta med olika elever utifrån deras olika förutsättningar och svårigheten med att identifiera de olika nivåerna eleverna befinner sig på i undervisningen. Min tolkning utifrån både Kristinas och Lenas berättelser är att de delar samma uppfattning kring att de flesta eleverna är svaga på handelsprogrammet. De påtalar även svårigheten att anpassa undervisningen till klasser med många elever. Deras resonemang kring det de benämner i termer av ”svaga elever” motsvarar elever i behov av särskilt stöd.

I yrkeslärarnas och specialpedagogens resonemang kring inkludering i undervisningen framgår också att inkludering inte alltid är det optimala sättet i undervisningssammanhang. Yrkesläraren Lena berättar att hon av erfarenhet vet att vissa elever mår bättre av att i vissa situationer sitta ensamma utanför gruppen och arbeta eller arbeta i grupp med ”likasinnade” elever. Med ”likasinnade” elever menar hon andra elever som också är i behov av särskilt stöd. Lena påtalar också vikten av att eleverna får den undervisningen de behöver utifrån deras behov och inte utifrån inkluderingsperspektivet. Min tolkning utifrån hennes berättelse är att det viktigaste är att behovet anpassas utefter vad eleven känner och önskar och inte utifrån teorin för inkluderingsperspektivet. Lena resonerar kring inkluderingsperspektivet och min tolkning kring hennes resonemang är att hon själv anser att hon inte arbetar med inkludering. Hon utgår från elevernas behov och ser på det med ett annat synsätt. Min sammanfattande tolkning kring Lenas utsaga är att hon inte är medveten kring att hon arbetar med inkludering och att begreppet inkludering har en annan betydelse för henne som yrkeslärare.

Specialpedagogen Maria berättar också av erfarenhet inom skolvärlden att vissa elever behöver sitta enskilt vid vissa tillfällen. Hon förtydligar det med att inte lyfta ur elever på heltid men däremot lyfta ur dem ur elevgruppen under vissa lektionstillfällen. Både specialpedagogen Maria och yrkesläraren Lena påpekar vikten av att alla elever inte mår bäst av att inkluderas i undervisningen. Lena beskriver också svårigheten att som yrkeslärare känna av de olika nivåerna eleverna befinner sig på i undervisningen.

4.4 Inkludering för framtiden – arbeta mera med studieteknik, specialpedagogiska insatser och hälsofrämjande arbete

I yrkeslärarnas resonemang kring utveckling av skolverksamheten för framtiden inom inkluderingsbegreppet beskriver alla tre yrkeslärare vikten av att fånga upp elever i tid, arbeta mera systematiskt och fundera kring hur eleverna lär sig på bästa sätt i undervisningen. Yrkeslärarna ser att de behöver arbetas mera med studieteknik och efterfrågar även specialpedagogiska insatser i undervisningen. Båda yrkeslärarna Lena och Kristina påpekar vikten av att organisationen inom skolverksamheten måste arbeta mera systematiskt med kortsiktiga mål för elever i behov av särskilt stöd, tätare uppföljningar och utvärderingar på individuell elevbasis.

Yrkesläraren Kristina berättar att informationen inte alltid fångas upp inom verksamheten och informationen ”faller mellan stolarna” när det gäller vissa elever. Hon önskar att specialpedagogen ihop med ledningen har en plan där specialpedagogen kommer in i klassrummet med professionella lösningar.

Man måste sluta brandsläcka och fånga upp eleverna snabbare (Kristina, yrkeslärare).

Kristina berättar att hon upplever ”brandsläckning” inom skolverksamheten, att verksamheten agerar på varje uppkommen situation istället för att se till att det inte blir någon ”brand”. Hon förtydligar vikten av att förebygga för framtiden.

Inrätta lärandet genom elevernas styrkor och även arbeta med ”learning by doing” (Sofia, yrkeslärare).

Yrkesläraren Sofia reflekterar och redogör för en annan aspekt för framtiden och påpekar vikten av att på bästa sätt tillvarata elevernas styrkor i undervisningen. Fundera kring vilket sätt eleverna lär bäst. Satsa mera på att arbeta praktiskt och inrätta lärandet efter ”learning by doing”. Tolkningen av hennes resonemang är att man för framtiden bör tänka till kring inhämtningen av kunskap i undervisningssammanhang utifrån ett elevperspektiv.

Lärarna måste få vara lärare och undervisa för att bevara de teoretiska kunskaperna (Lena, yrkeslärare).

Yrkesläraren Lena beskriver att hon önskar att lärarna ska få vara lärare, undervisa och bevara de teoretiska kunskaperna. De specialpedagogiska lösningarna ska komma från annat håll, exempelvis från skolans specialpedagog. Enligt Lenas utsaga tolkar jag hennes resonemang kring vikten av lärarnas primära uppdrag som inte får glömmas bort och innefattar att undervisa inom skolverksamheten. Specialpedagogen Maria resonerar kring ett helt annat perspektiv. Hon berättar att skolan kan utvecklas och bli bättre på att arbeta mera hälsofrämjande, som svar på

frågan som handlar om på vilket sätt yrkeslärare och skolan kan utvecklas och bli bättre på att skapa förutsättningar för de eleverna i behov av särskilt stöd.

Jag önskar att vi kunde arbeta mera hälsofrämjande. Att försöka vara före och inte göra en massa panikuttryckningar på olika elever utan att försöka vara där innan det hinner gå för långt. Jag tror att man skulle behöva jobba mera med det med eleverna, just för att dom ska bli sådana individer som kan ta tag i sina problem och det kan göras på många olika sätt (Maria, specialpedagog).

Specialpedagogen Maria berättar att hon nyligen varit på en utbildning som handlade om att bygga resiliens. Det innebär att bygga motståndskraft för att lättare hantera problem och kriser i livet. Hon resonerar kring att detta kan göras på många olika sätt inom skolverksamheten. Ett sätt beskriver hon kan vara att bygga upp elevernas självbild och självförtroende. Min tolkning av hennes resonemang är att hon tänker mest på de svaga eleverna, de eleverna med svårigheter. Hon berättar att många av dem har dåligt självförtroende för att de hittills inte klarat av det som skolan kräver. Maria beskriver att temat hade passat in i ett speciellt ämne inom skolverksamheten, såsom livskunskap där det skulle kunna arbetas mera fokuserat kring hälsofrämjande aspekter. Hon berättar också att det är svårt att få in dessa områden inom ramen för ordinarie undervisning. Vidare beskriver specialpedagogen hur skolan även hade kunnat arbeta med eleverna i form av gruppstärkande övningar men även med övningar på individnivå.

Jag tycker inte att jag ser mycket av det här arbetssättet inom skolan idag (Maria, specialpedagog).

Specialpedagogen Maria önskar att skolan arbetar mera på en psykologisk nivå med svaga elever än vad skolan gör i dagsläget. Min tolkning av Marias resonemang är att hon efterfrågar mera hälsofrämjande insatser inom skolverksamheten än vad som praktiseras idag ihop med eleverna inom skolverksamheten. Maria är den enda personen i studien som reflekterar kring hälsofrämjande arbete i form av att implementera ett särskilt ämne inom ramen av ordinarie undervisning, såsom livskunskap. Min tolkning av detta är att Maria reflekterar på en mera psykologisk nivå. Det kan relateras till hennes utbildning som specialpedagog, medan de intervjuade lärarna har ett fokus kring praktiska specialpedagogiska lösningar i klassrummet.

5. Diskussion

I kommande kapitel kommer studiens val av metod att diskuteras. Vidare kommer även resultatet att diskuteras i relation till studiens syfte med hjälp av teoretisk bakgrund och forskning.

5.1 Metoddiskussion

Jag valde kvalitativa intervjuer som datainsamlingsmetod. Utifrån studiens syfte och forskningsfrågor baserades intervjun på ett förhand utvalt ämne. Patel & Davidson (2011) menar på att en intervju kan generera information av olika karaktär. De beskriver vidare att kvalitativa intervjuer kan resultera i nyanserade beskrivningar av vardagliga och allmänna företeelser i den intervjuades livsvärld. Ett alternativ i min studie hade varit att utföra intervjufrågorna via en enkätstudie. Björndal (2015) beskriver att fördelen med enkätstudier är att information kan erhållas från ett större antal personer och anonymitet kan säkerställa mer uppriktiga svar. Nackdelen med en enkätstudie i jämförelse med en intervjustudie menar Björndal (2015) är att med en enkätstudie blir det svårare att erhålla djupgående information om ämnet. Han skriver också att det inte finns möjlighet att klargöra oklarheter och reda ut missförstånd med enkätstudier. Då jag var intresserad av ett färre antal personers mer djupgående och nyanserade resonemang ansåg jag att intervjustudier passade min studie bäst. Vidare menar Björndal (2015) att kvalitativa undersökningsmetoder har fördelen att de i en vidare utsträckning möjliggör en helhetssyn på sammanhang och sociala processer i samband med fåtal undersökningsenheter.

De intervjuade personerna fick möjligheten att berätta fritt samtidigt som de skildrade verklighetsförankrade exempel utifrån mina intervjufrågor. Jag använde samma intervjufrågor till alla. Då jag utförde de tre första intervjuerna med yrkeslärarna använde jag mig inte av inspelningar vilket jag i efterhand insåg att jag borde ha gjort. Detta resulterade senare i att jag utförde kompletterande inspelade intervjuer för att jag behövde utveckla mitt resultat med citat och djupare information kring vissa av de intervjuades utsagor. Patel & Davidson (2011) skriver att forskaren ibland behöver utföra upprepade intervjuer med intervjupersonerna. De menar på att det kan leda till nya insikter men också att de intervjuade kan ändra uppfattning mellan intervjutillfällena. Vidare menar de på att en skicklig forskare bör kunna hantera detta så att det istället tillför djup till intervjun och den efterföljande tolkningen.

Under intervjuerna var jag noga med att inrätta ett avslappnat klimat och att inte påverka de intervjuades berättelser med mina egna uppfattningar. Björndal (2015) skriver att intervjuer kräver mycket tid till förberedelser, genomförande och bearbetning vilket resulterar i att man oftast har möjlighet att intervju ett fåtal personer vilket återspeglas i min intervjustudie genom att jag intervjuat fem personer. En annan nackdel kan vara att det finns risker med att påverka de som intervjuas så att den erhållna informationen påverkas av forskarens egna uppfattningar. Björndal (2015) hävdar att en medvetenhet kring detta begränsar en sådan effekt, vilket jag har tagit i beaktning i samband med de utförda intervjuerna.

5.2 Resultatdiskussion

I detta avsnitt diskuteras studiens resultat kopplat till studiens syfte med hjälp av bakgrunden. Bakgrunden är det som tidigare redogjorts i detta examensarbete och innehåller teorier och tidigare forskning. Studiens syfte är att analysera hur yrkeslärare, specialpedagog och rektor arbetar med inkludering på handelsprogrammet,

en yrkesutbildning inom dagens gymnasieskola. Detta ska vidare resultera i kunskapsutveckling inom området för inkludering för att inom skolan på ett bättre sätt kunna möta dess utmaningar på ett yrkesprofessionellt sätt. I kommande resultatdiskussion diskuteras olika perspektiv av inkludering på handelsprogrammet som framkommer utifrån de intervjuades personernas berättelser.

Följande rubriker presenteras under resultatdiskussionen *Inkluderande arbetssätt på handelsprogrammet, Anpassningar av inkluderande miljöer för lärande och Utmaningar kring inkluderande arbetssätt.*

5.2.1 Inkluderande arbetssätt på handelsprogrammet

I yrkeslärares berättelser framkommer resonemang kring inkluderande arbetssätt.

Nilsson (2014) resonerar kring att det ska finnas ett jämlikhetsideal inom utbildningen för att motverka sortering av människor. Hon beskriver att ordet specialpedagogik kan resultera i att lärare upplever att de inte är skickliga nog i att undervisa ”specialbarn”, elever som upplever svårigheter i skolarbetet. Detta resonemang kan skildras i yrkeslärares berättelser där de redogör för att de saknar specialpedagogiska insatser i undervisningen. De kan ses som att de inte känner sig tillräckliga nog, inte har kompetens för att arbeta inom området för specialpedagogik medan Nilsson (2014) menar på att lärarens egen bedömning av elevernas behov är viktig genom att studera hur eleverna arbetar och därefter kommunicera med dem om deras arbetssätt. Det tydliggörs kring hur olika Nilsson (2014) och lärarna själva ser på sin kompetens i undervisningen relaterat till specialpedagogik. Lärarna ser inte specialpedagogik som inom ramen av deras undervisning och känner att de saknar specialpedagogisk kunskap för elever i behov av särskilt stöd, medan Nilsson (2014) påtalar vikten av lärarens viktiga roll inom området för specialpedagogik och elever i behov av särskilt stöd. Han beskriver att lärarna spelar en viktig roll i detta sammanhang i undervisningen. Utifrån lärarnas berättelser framkommer det att de försöker arbeta med olika lösningar för ett inkluderande arbetssätt men att de också påtalar sin känsla av att inte hinna med alla elever, då det är många i behov av särskilt stöd på handelsprogrammet. Min studie har skapat möjligheter för kunskapsutveckling inom ramen för utbildning av undervisande lärare i specialpedagogik. En konsekvens av detta i vidare mening för gymnasieskolans yrkesutbildning är att satsa på att utbilda undervisande lärare inom specialpedagogik, för att i framtiden på ett bättre sätt kunna hantera elever i behov av särskilt stöd. Skolverket (2014) skriver i detta avseende att det är nödvändigt med ett ökat stöd till rektorerna och lärarna för att lyckas med en inkluderande undervisning. För att som lärare kunna möta den naturliga variation av elevers behov i klassrummen måste läraren få relevanta verktyg. Även Nilsson (2014) beskriver att inkluderande miljöer inom skolvärlden kan kräva att lärare behöver utbildning i både specialpedagogik och i ett inkluderande förhållningssätt.

Sandströms (2014) teori kring det relationella perspektivet kring elevers svårigheter där det lätt uppkommer dilemmasituationer då elevers olika svårigheter ska hanteras kan också relateras till de intervjuades yrkeslärares resonemang, genom yrkeslärares beskrivningar av att inte kunna hantera elever i behov av särskilt stöd i undervisningen.

Enligt lärarnas resonemang kan dilemmasituationerna förankras i de situationer som uppstår då lärarna inte vet hur de ska hantera olika problematiska situationer i undervisningen. Sandström (2014) menar på att ett synsätt på elever med svårigheter lämnas över till specialpedagog resulterar i integrering istället för inkludering. Detta resonemang åtskiljer sig från de intervjuades utsagor då jag tolkat att specialpedagogens hjälp för yrkeslärarna är inom ramen för inkludering enligt deras uppfattningar, oavsett om det sker i eller utanför klassrummet. Rektorns resonemang kring rekryteringen av en skolassistent som kommer att vara som en ”överbryggande” person utanför klassrumsmiljön ses också som ett sätt att främja inkludering. Enligt Sandströms (2014) teori ses det istället som integrering då förflyttning sker utanför undervisningssituationen.

Lundgren & Carlsson (2012) redogör för en studie gjord på handelsprogrammet och lyfter vikten av lärarnas förhållningssätt, då flera lärare uttryckt att många elever på handelsprogrammet behöver individanpassade lösningar. Detta är något jag kan förankra till mitt arbete som yrkeslärare och ser en tydlig koppling i mitt dagliga arbete i undervisningen. De intervjuade personerna i min studie har också resonerat på samma sätt och anser att det finns många elever i behov av särskilt stöd och även uttryckt sig i form av ”svaga elever”. Ett perspektiv som Lundgren & Carlsson (2012) lyfter är vikten och medvetenhet kring hur förhållningssätt påverkar eleverna. Ett perspektiv som bör tas med i beaktning och vikten av hur förhållningssätt påverkar våra elever. Detta är ett perspektiv som jag fått erfara flertalet gånger i form av att elever blir förvånade då jag påtalar att jag har höga förväntningar på dem. En kommentar som jag fått för ett tag sedan i undervisningen då jag uttalade att jag hade höga förväntningar på mina yrkeselever var: ”men vi är ju ändå ADHD klassen”. Man kan ställa sig frågan om det är elevernas uppfattningar av sig själva eller om de tidigare blivit bemötta av ett dåligt förhållningssätt? Min studie har i detta avseende skapat en kunskapsutveckling vad gäller förhållningssätt. Konsekvenserna blir att lyfta för yrkesverksam personal hur viktigt det är med ett förhållningssätt i form av höga förväntningar på eleverna inom yrkesutbildningen. Ett vidare resonemang kring förhållningssätt kan även föras utifrån en aspekt ur Sandströms (2014) teori som inte framkommer i de intervjuades utsagor. Det handlar om att välkomna ett synsätt som handlar om att öppna upp för olikheter i undervisningsmiljön där lärandet gynnas av olikheter på ett positivt sätt. Inom yrkesutbildningen skulle det kunna lyftas genom fortbildning av de yrkesverkamma personerna, och därigenom erhålla kunskapsutveckling som innefattar att lärandet gynnas av olikheter.

Nilholm (2012) beskriver att vissa svårigheter inom skolan idag kartläggs ofta i form av olika diagnoser för att identifiera de barn som har problem eller riskerar att få problem inom ett utvecklingsområde. Han menar på att detta synsätt medför en risk i form av att elever tidigt kategoriseras som avvikande från andra elever. Nilholms (2012) resonemang kring kategorisering av elever är ett perspektiv som inte framkommit i de intervjuades berättelser. Ingen av de intervjuade personerna resonerade kring diagnoser och kategoriseringar av elever. Det går att ställa sig frågan om detta är en generell uppfattning kring hur man tror att det är inom skolverksamheten vad gäller kategorisering av elever. I annat fall kan det föreligga att mina intervjuade personer inte delar denna uppfattning.

5.2.2 Anpassningar av inkluderande miljöer för lärande

Alla yrkeslärare för ett resonemang kring vikten av tydlighet i klassrummet och att möta olika elever på olika nivåer efter deras förutsättningar och behov.

Hjørne & Säljö (2013) beskriver klassrummet som den centrala delen för kommunikation och lärandemiljö. De skriver att läraren inte hela tiden kan ägna uppmärksamhet åt varje enskilds elevs intressen eller behov för stunden. Den enskilda eleven är tvungen att försöka följa med i undervisningen. Enligt alla yrkeslärares berättelser kan Hjørnes & Säljös (2013) teori förankras genom att lärarna berättar att det är stora klasser inom skolverksamheten och många elever i behov av särskilt stöd på handelsprogrammet. Det perspektiv som kan lyftas i detta avseende för framtiden inom yrkesutbildningen är ett resonemang kring storleken på klasserna. Hur stora klasser kan skolverksamheten ha för att kunna upprätthålla ett inkluderande arbetssätt i undervisningen då flertalet elever är i behov av särskilt stöd?

Hjørne & Säljö (2013) menar på att dagens samhälle har större förståelse för elevernas behov än tidigare. Dagens moderna skola har i uppdrag att förebygga och stötta elever i deras lärande och sociala utveckling. Det har skapats en medvetenhet kring elevers behov och utvecklingspotentialer och att det är skolans uppgift att skapa pedagogiska miljöer som främjar deras utveckling samt stimulerar engagemang och självkänsla. Hjørne & Säljös (2013) beskrivning av dagens samhälle och medvetenhet kring elevers behov ser jag även i de intervjuades utsagor. De är alla medvetna och har en förståelse kring att de dagligen behöver arbeta med att skapa pedagogiska miljöer som tillgodoser olika behov. En stark medvetenhet inom skolverksamheten existerar kring att inkludering ska praktiseras i undervisningen. Min egna tolkning utifrån de intervjuades berättelser är att dilemmat snarare ligger i att det är många elever i behov av särskilt stöd, för stora klasser och resurser som inte räcker till. Detta betyder i en vidare mening inom yrkesutbildningen att det råder en känsla bland de yrkesverksamma inom skolan av att ”inte rätta till”. Konsekvenserna kan bli att det skapas oro i undervisningen och att alla elever inte får möjlighet till den hjälp de behöver för att utvecklas.

I Lundgren & Carlssons (2012) studie kring elever på handelsprogrammet framkommer det samma resonemang som i yrkeslärares och specialpedagogens berättelser kring att de flesta elever på handelsprogrammet är elever i behov av särskilt stöd. Min tolkning är att detta inte är en tillfällighet, då jag som yrkesverksam yrkeslärare på handelsprogrammet också uppmärksammat samma perspektiv kring elever i behov av särskilt stöd. Som undervisande yrkeslärare möter jag dagligen en stor andel elever på handelsprogrammet som är i behov av särskilt stöd. Lundgren & Carlsson (2012) beskriver i studien som är gjord på handelsprogrammet att lärare upplever att många elever behöver individanpassade lösningar. I mina intervjuer framkommer samma perspektiv där yrkeslärarna och specialpedagogen upplever att många elever på handelsprogrammet är i behov av individanpassade lösningar. Som yrkesverksam yrkeslärare har jag uppmärksammat att individanpassade lösningar är något som efterfrågas ofta i den dagliga undervisningen.

Specialpedagogen och två av de intervjuade yrkeslärarna för resonemang kring att vissa elever ibland behöver lyftas ur undervisningen, dels för att de behöver arbeta enskilt

ihop med en vuxen och dels för att arbeta i grupp med ”likasinnade” elever. Detta är ett synsätt som inte överensstämmer med Barrow (2013). Han skriver om inkludering som en pågående process i skolutvecklingen och själva undervisningen som möjliggör att så många elever som möjligt kan vara aktiva och delaktiga i lärandet i klassrummet. Dock delar en av de intervjuade yrkeslärarna Barrows (2013) syn på inkludering där hon ser på inkludering som lärandet i klassrummet. Hon för ett resonemang kring att inkluderingsperspektivet inte alltid är det bästa sättet för alla elever och att vissa elever behöver lyftas ut ur undervisningen. Min tolkning är att inkluderingsbegreppet kan ses ur många olika tolkningsperspektiv. Att tillgodose elever utifrån deras egna förutsättningar och behov kan diskuteras huruvida det bör ske inom klassrumsmiljön eller inte.

Sandström (2014) skriver att tillämpning av den horisontella kommunikationen i undervisningen skulle resultera i ett minskat behov av särskilt stöd för många elever. Hennes resonemang kring det horisontella perspektivet innebär att läraren visar ett genuint intresse för elevens perspektiv. Hennes beskrivning av den horisontella kommunikationen finner jag relevant i min studie då alla de intervjuades utsagor påvisar ett intresse för elevens perspektiv och lärande. Dock anser jag att det vertikala perspektivet är lika viktigt och handlar om att för eleverna förklara hur något förhåller sig. Elever i behov av särskilt stöd kan också behöva en förklaring om ”varför” i undervisningssammanhang. Vidare tycker jag att det är en aspekt som även bör anpassas från elev till elev. Vissa elever har ett behov av djupare förståelse medan andra behöver arbeta stegvis med en sak i taget i sitt lärande, sett utifrån min erfarenhet som yrkeslärare på handelsprogrammet.

Johansson (2009) lyfter i sin studie på yrkesprogram att skolan handlar om för eleverna att ständigt anpassa sig till skolans normer och förväntningar. Detta innebär ur ett elevperspektiv att eleverna bör vara mycket flexibla och anpassningsbara. Inom skolverksamheten finns olika yrkesverksamma personer med olika sorters undervisning och regler. Johansson (2009) menar på att de elever som inte kan eller vill anpassa sig blir bedömda som elever i behov av särskilt stöd. Vidare kan man fråga sig huruvida enkelt eller svårt det är att vara elev i en så styrd miljö för lärande på ett yrkesprogram? Detta elevperspektiv är något som inte framträder i mina intervjustudier.

En av yrkeslärarna påtalar vikten av att anpassa undervisningen till mera praktiska moment och arbeta med ”learning by doing”. Detta är ett avseende som också framträder i Johanssons (2009) studie varpå hon skriver att eleverna i hennes studie på yrkesprogram hade ett mera praktiskt inriktat synsätt på skolan. Ett perspektiv som jag tycker ska belysas och lyftas inom yrkesutbildningen ur ett elevperspektiv inom ramen av inkluderande miljöer för lärande. Frågan kan ställas kring hur elevernas praktiska kunskaper kan nyttjas i de teoretiska ämnena? Kan ett tankesätt kring att arbeta mera ämnesintegrerat inom yrkesutbildningen utvecklas?

5.2.3 Utmaningar kring inkluderande arbetssätt

I både specialpedagogens och rektorns resonemang framgår det att begreppet inkludering är lättare att hantera teoretiskt än praktiskt.

Barrow (2013) beskriver också i sin teori att det finns två sätt att urskilja begreppet inkludering, ett ideologiskt och ett pragmatiskt sätt. Både specialpedagogen och rektorn resonerar kring begreppet teoretiskt och praktiskt i sina berättelser och beskriver de utmaningar de ser kring inkluderingsperspektivet. Specialpedagogen menar på att det är lättare att hantera teoretiskt än praktiskt. Rektorn resonerar kring vikten av förståelsen av begreppet och att det är viktigt att personalen förstår innebörden. Sandström (2014) beskriver i sin teori att inkludering kan ses som ett förvirrande och laddat begrepp och hävdar att integrering använts för samma begrepp som inkludering eftersom översättningen för ”inclusion” i Salmiadeklarationen (Svenska Unescorådet, 2006) varit integrering istället för inkludering. Detta synsätt kring förvirrandet kan också relateras till rektorns utsaga där hon beskriver att hon tror att många inte känner till skillnaden mellan integrering och inkludering och vad det står för. Rektorn påtalar vikten av att förstå innebörden av begreppet inkludering för att sedan kunna agera därefter. Sandström (2014) skriver att inkludering handlar om att verksamheten anpassar sig till eleven och att alla behov tillgodoses. Den parallell jag kan synliggöra i både rektorns och Sandströms (2014) resonemang kring begreppet inkludering är att om verksamheten förstår innebörden så kan också verksamheten anpassas efter elever i behov av särskilt stöd. Jag ser också konsekvenserna med att begreppet är så komplext utifrån min roll som yrkeslärare och svårigheten i att omvandla begreppet teoretiskt till praktisk handling i undervisningen.

De intervjuade personerna har fört resonemang kring hur de önskar att arbetet med inkludering sker i framtiden. De påtalar att det inom skolan kan arbetas med flertalet utvecklingsområden för inkluderande arbetssätt. En aspekt som även Barrow (2013) skriver om där han redogör för inkludering som en pågående process i skolutvecklingen. Barrow (2013) hävdar också att med detta utvecklande synsätt är förändringar i skolans traditionella struktur, organisation och tillvägagångssätt nödvändiga. Önskemål om förändringar framkommer även i yrkeslärarnas och specialpedagogens utsagor. De påtalar att det finns potentiella utvecklingsområden som skulle kunna gynna inkludering, såsom att arbeta mera med studieteknik, specialpedagogiska insatser och mera hälsofrämjande.

Hjärne & Säljö (2013) skriver att skolan behöver utvecklas så att det skapas möjligheter att möta barn med olika förutsättningar och därigenom hjälpa eleverna att finna sig till rätta i rollen som elev i en skola för alla. Detta är en aspekt som styrker de intervjuades resonemang kring att skolan behöver utvecklas för att i framtiden möta elever i behov av särskilt stöd. Nilholm (2012) skriver även att en stor utmaning i skolverksamheten definieras som förebyggande arbete och innefattar att se till att elever inte hamnar i svårigheter. Detta är en aspekt som framkommer i alla de intervjuades berättelser i form av medvetenhet kring hur viktigt det förebyggande skolarbetet är för elever i behov av särskilt stöd. Min studie skapar även kunskapsutveckling kring vilka de olika utmaningarna skolan står inför med ett inkluderande arbetssätt. Konsekvenserna av detta blir att skolan bör satsa på att ständigt utvecklas och tänka mera kring hur förebyggande arbete kan bedrivas inom skolverksamheten. I detta avseende skriver Hjärne & Säljö (2013) att det behövs ökade resurser och kunskapsutveckling i hur undervisning och lärande organiseras, så att så många elever som möjligt kan vara kvar och utvecklas inom ramen för ”en skola för alla”. Göransson (2008) pekar också inom

detta perspektiv på att inkludering är en fråga om skolutveckling och att det inte bara går att utveckla metoder och modeller som skolor bara kan ”ta över”.

5.2.4 Sammanfattning och slutsatser

I studien framkommer att de intervjuade personerna upplever begreppet inkludering komplext. Ett inkluderande arbetssätt är en pedagogisk utmaning som handlar om teoretisk förståelse som ska omvandlas till praktisk handling med begränsade resurser inom skolverksamheten.

Syftet med studien har varit att belysa och skapa en medvetenhet kring ämnet inkludering och dess utmaningar utifrån de yrkesverksammars perspektiv på handelsprogrammet. Studiens resultat visar att begreppet inkludering kan definieras och synliggöras ur flertalet olika perspektiv och är tolkningsbart på olika sätt. Det framkommer i studiens resultat att de intervjuade personerna efterfrågar mera kompetens och resurser för att kunna arbeta professionellt med inkluderande arbetssätt inom gymnasieskolans yrkesutbildning. Vidare visar studiens resultat att det finns flertalet potentiella utvecklingsområden inom gymnasieskolans yrkesprogram som för framtiden kan utvecklas och främja ett inkluderande arbetssätt.

Denna forskningsstudie är viktig då det är brist på forskning inom inkludering mot yrkesprogram. I studien har det framkommit att många elever är i behov av särskilt stöd på handelsprogrammet. Att arbeta med ett inkluderande arbetssätt med dessa elever främjar för inkludering i ett långsiktigt perspektiv. Då det är brist på forskning är denna studien ett litet bidrag som syftar till att skapa kunskap om området och mer kunskap behövs för att få en djupare förståelse om inkluderingsarbete i yrkesprogram.

5.2.5 Förslag på fortsatt forskning

Jag har sökt efter litteratur på biblioteket och även efter artiklar, tidskrifter, rapporter och avhandlingar i olika databaser utan någon större framgång då det är brist på forskning. Jag har även kontaktat Claes Nilholm, professor inom specialpedagogik via mail för att erhålla djupare information kring forskning mot gymnasieskolans yrkesprogram. Han påtalade att det finns en brist på forskning som fokuserar på specialpedagogiska frågor inom yrkesprogram. Efter ett intensivt sökande har jag fått fram begränsad teoretisk bakgrund och forskning mot yrkesprogram. Johanssons (2009) avhandling finns med i min studie som tidigare forskning och ytterligare en studie (Lundgren & Carlsson, 2012) gjord på handelsprogrammet. Forskning inom ämnet inkludering mot skolans yrkesprogram är begränsat. Förslag på fortsatt forskning skulle kunna vara att utföra djupare forskningsarbete kring ett inkluderande arbetssätt på gymnasieskolans yrkesprogram och hur skolan möter utmaningarna med inkluderande arbetssätt. I denna studie har jag fokuserat på de yrkesverksammas perspektiv inom gymnasieskolan. Ett ytterligare perspektiv för framtida forskning skulle kunna vara att utföra studier kring ett inkluderande arbetssätt ur ett elevperspektiv. Därigenom skulle en jämförelse och analys kunna göras mellan de yrkesverksammas perspektiv och elevperspektiv för ett inkluderande arbetssätt. Fortsatt forskning kan bidra till djupare kunskap kring inkludering mot yrkesprogram ur olika perspektiv, för att i framtiden på ett ännu bättre sätt skapa möjligheter att möta elever i behov av särskilt stöd.

Referenser

- Andersson, P., & Hellberg, K. (2014). Yrkeseleven. i S. Köpsén, *Lära till yrkeslärare* (ss. 131-152). Lund: Studentlitteratur.
- Barow, T. (2013). *Mångfald och differentiering: inkludering i praktisk tillämpning*. Lund: Studentlitteratur.
- Björndal R.P, C. (2015). *Det värderande ögat*. Stockholm: Liber AB.
- Brinkmann, S., & Kvale, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber AB.
- Fejes, A., & Thornberg, R. (2015). Kvalitet och generaliserbarhet i kvalitativa studier. i A. Fejes, & R. Thornberg, *Handbok i kvalitativ analys* (ss. 256-276). Stockholm: Liber AB.
- Göransson, K. (2008). Olikhetens plats i en inkluderande skola. i B. Andersson, & L. Thorsson, *Därför inkludering* (ss. 65-72). Helsingborg: Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Hjörne, E., & Säljö, R. (2013). *Att platsa i en skola för alla*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, M. (2009). *Anpassning och motstånd* (Doktorsavhandling, Göteborgs universitet). Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis. Tillgänglig: <http://hdl.handle.net/2077/20234>.
- Korp, H. (2012). Identitetserbjudanden och lärar- elevrelationen. i I. Loeb Henning, & H. Korp, *Lärare och lärande- i yrkesprogram och introduktionsprogram* (ss. 95-10). Lund: Studentlitteratur.
- Lundgren, M., & Carlsson, L. (2012). Delaktighet i gymnasieskolan? i H. I. Loeb, & H. Korp, *Lärare och lärande- i yrkesprogram och introduktionsprogram* (ss. 113-125). Lund: Studentlitteratur.
- Mitchell, D. (2015). *Inkludering i skolan: undervisningsstrategier som fungerar*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Nilholm, C. (2012). *Barn och elever i svårigheter: en pedagogisk utmaning*. Lund : Studentlitteratur.
- Nilsson, L. (2014). Hälsöfrämjande och inkluderande processer. i L. Nilsson, M. Sandström, & J. Stier, *Inkludering- möjligheter och utmaningar* (ss. 163-176). Lund: Studentlitteratur.
- Patel, R., & Davidson, B. (2011). *Forskningsmetodikens grunder*. Lund: Studentlitteratur.
- Persson, B., & Persson, E. (2013). *Inkludering och måluppfyllelse: att nå framgång med alla elever*. Stockholm: Liber.
- Sandström, M. (2014). Begreppet inkludering. i L. Nilsson, S. Margareta, & S. Jonas, *Inkludering- möjligheter och utmaningar* (ss. 11-19). Lund: Studentlitteratur.

SFS 2010: 800. Skollag.

Skolverket (2014). *Forskning för klassrummet vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i praktiken*. Stockholm: Skolverket.

Svenska Uneskorådet (2006). *Salamanca deklARATIONEN och Salamanca + 10*. Svenska Uneskorådets skriftserie nr 2/2006.

Swahn, R. (2014). Yrkeslärares uppdrag. i S. Köpsén, *Lära till yrkeslärare* (ss. 61-82). Lund: Studentlitteratur.

Unesco (2009). *Policy Guidelines on inclusion in education*. Paris: Unesco.

Bilaga 1

Intervjufrågor för yrkeslärare, specialpedagog och rektor på gymnasieskolans yrkesprogram-handelsprogrammet.

Ett utdrag ur min teoretiska bakgrund i examensarbetet följer nedan:

De engelska forskarna Mel Ainscow, Tony Booth och Alan Dyson har utvecklat en typologi för inkluderingsbegreppet:

Elever med funktionsnedsättning eller elever i behov av särskilt stöd inkluderas i den dagliga skolverksamheten. Vidare ska utsatta individer ges en fullgod utbildning och en obligatorisk skola som välkomnar alla att utvecklas. ”Education for all” eller ”utbildning för alla” grundar sig i FN:s deklaration om mänskliga rättigheter från år 1948 där utbildning ska utgöra en mänsklig rättighet för alla. Inkludering ska vara en vägledning i det pedagogiska arbetet för att resultera i ett inkluderande samhälle för alla. Det långsiktiga syftet med inkludering i skolan ska förankras i en förståelse hos eleverna som ska skapa förutsättningar till möten med den naturliga variationen av olikheter hos människor emellan. Elevernas lärare ska dela en tankestil som vilar på etiska grunder.

Barrow (2013) skriver om inkludering som en pågående process i skolutvecklingen och själva undervisningen som möjliggör att så många elever som möjligt kan vara aktiva och delaktiga i lärandet i klassrummet. Utgångspunkten för resonemanget handlar om att en bra undervisning i en skolmiljö värdesätter elevers olikheter för att kunna skapa förutsättningar för människors utveckling och delaktighet i skolan och samhället.

Syfte:

Syftet med rapporten är att belysa och skapa en medvetenhet kring ämnet inkludering och dess utmaningar utifrån de yrkesverksammans perspektiv på handelsprogrammet. Denna rapport ska bidra med kunskapsutveckling för att på ett bättre sätt skapa förutsättningar att arbeta med inkludering i skolan på yrkesprogram och yrkesprofessionellt hantera dess utmaningar.

1. Hur länge har du arbetat som yrkeslärare/specialpedagog/rector på handelsprogrammet?
2. Hur ser skolans infrastruktur ut vad gäller elever i behov av särskilt stöd och på vilket sätt finns resurserna tillgängliga för eleverna?
3. Hur arbetar du som yrkeslärare/specialpedagog/rector med elever som inte kan tillgodogöra sig den vanliga undervisningen på handelsprogrammet?
4. Vilka utmaningar ser du i ditt arbete med elever i behov av särskilt stöd på handelsprogrammet?
5. På vilket sätt anser du att du som yrkeslärare/specialpedagog/rector och skolan kan utvecklas och bli bättre på att skapa förutsättningar för de eleverna i behov av särskilt stöd?